

NÉVMAGYARÁZATOK

IRTA

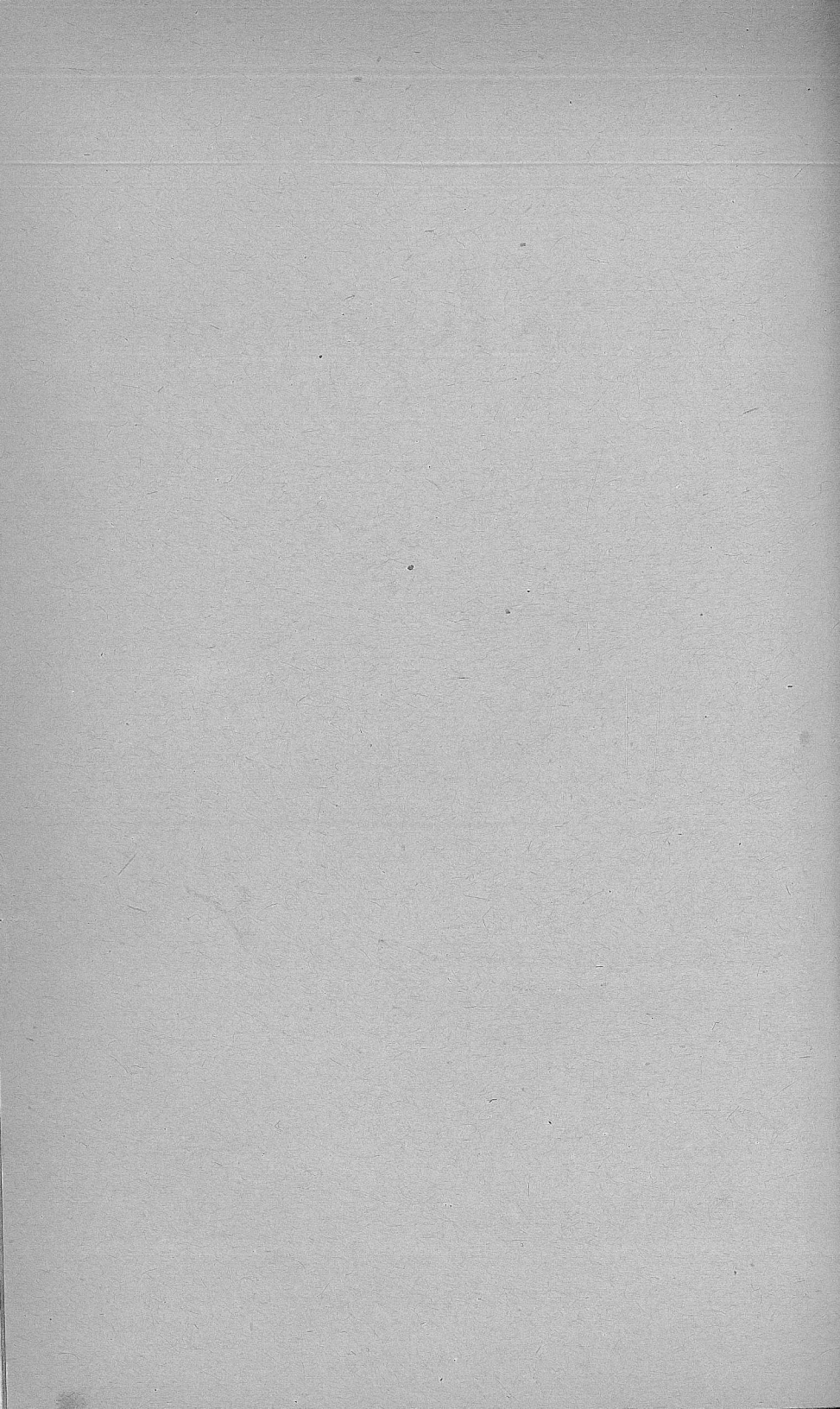
WERTNER MÓR DR.

I. FÉRFI- ÉS HELYSÉGNEVEK.

KÜLÖNNYOMAT A MAGYAR NYELVŐRBŐL

BUDAPEST
A MAGYAR NYELVŐR KIADÁSA
1916

Ára 1 korona.

NÉVMAGYARÁZATOK

IRTA

WERTNER MÓR DR.

I. FÉRFI- ÉS HELYSÉGNEVEK.

KÜLÖNNYOMAT A MAGYAR NYELVÖRBŐL

BUDAPEST
A MAGYAR NYELVŐR KIADÁSA
1916

I.

FÉRFI- ÉS HELYSÉGNEVEK.

A családi-, személy- és helynevek fejlődésében bizonyos fejlődési mozzanatok tudunk kimutatni, melyek jelentőségükben a helyi érték szűkre szabott körét nagyban túllépve, elég gyakran számos irányban terjedelmesebb kérdések megvilágítására is szolgálhatnak. Azon emlékezet előtti korszakban, midőn a legkezdetlegesebb társadalmi fogalmak felismerésének hatása alatt az emberek annak szükségét érezték, hogy környezetük egyes tagjait valahogy megjelöljék, minden egyes társadalmi tag kétségkívül csak egyetlen, egyszerű nevet kaphatott. Midőn a társadalmi körök tágulásával, a művelődés és műveltség növekedésével az egyes neveknek túlgyakori előfordulása következtében szabatosabb megkülömböztetés vált szükségessé, úgy segítettek magukon, hogy az egyéni névhez még az atya s anya nevét is hozzácsatolták, s ez kétségkívül igen elterjedt szokássá lett. De ez sem adott mindig elegendő módot a szabatos megkülömböztetésre, mert számtalan eset volt arra, hogy többen ugyanazon egyéni s patronimikus nevet viselték. Így történt, hogy egyesek e két néven kívül még valami kizárólag személyüket megjelölő melléknevet is kaptak, mely egyes esetekben a tulajdonossal kihalt, máskor pedig egyenes utódaira s ezen úton egy egész családra átszállt. Ez volt a még most is divó, állandó családnevek eredete.

E tekintetben a különféle népek és nemzetek saját útjukon jártak. Magyar kútfőkben — és valószínűleg másokban is — úgy találjuk, hogy e melléknevek többnyire az illető személynek tartózkodása és származása helyével, foglalkozásával, testi s szellemi tulajdonságaival, társadalmi állásával és életkorával voltak összefüggésben és egyes esetekben, igaz, a pusztán véletlen alkalmasszülte szeszélyeinek köszönték létrejöttüket. Amit ez utóbbi irányban a legkülönbébb körülmények összejátszása eredményezett, arról lehetne köteteket írni; itt csak annyit, hogy véletlen és szándéknélküli megjegyzések, nyilatkozatok, cselekmények, valamely embernek szokásai, nevének téves kiejtése vagy szándékos elferdítése gúny- vagy ragadványnév keletkezésére adtak okot, mely sokszor az első, illetve az eredeti nevet

annyira hátraszoritotta, hogy ez az idő folyamán teljesen eltűnt. Még mai napság talán nincs oly falu, melyben egyik-másik lakosára másként tudnánk ráakadni, mint úgy, hogy tartózkodása helyén szokásos ragadványneve alatt kérdezősködnénk utána; az azonban kétségtelen dolog, hogy az egyes mellék- és családnevek, elenyésző kivételekkel, mindig valami nemzeti indítékot foglalnak magukban.

A helynevek vagy a földrajzi tárgyak megnevezése egyáltalában ugyanazon fejlődést mutatja. Magától értetődik, hogy itt már kezdettől fogva földrajzi s célszerűségi okok játszották a főszerepet, de az is igaz, hogy már ősrégi idők óta az alapítók s tulajdonosok adtak nevet a földrajzi tárgyaknak. Valamint azonban e személyek nevei a századok folyamán véletlen vagy szándékos változtatásoknak és ferdítéseknek voltak alávetve, éppen így történt ez a róluk nevezett helyekkel is. Valamely bennszülött vagy idegen részéről talán csak egyszer használt helytelen kiejtés vagy alkalmazás elég gyakran elegendőnek bizonyult arra, hogy a régi nevet kiszorítsa s valamely újfélé névnek szerezzen polgárjogot; többnyire azonban az adott rá okot, hogy idegennyelvű elemek bevándorlása következtében az eredeti nevet az idegen nyelvjárás szellemében átalakították vagy egyszerűen, úgy ahogy, lefordították. Fontolóra veendő még az is, hogy a múlt századokban majdnem minden földrajzi tárgynak irodalmi és népies, illetve otthonában, saját területén használt neve volt, úgy hogy a latinosítás vagy a honi elnevezésnek irodalmi célokra történt egyéb természetű átalakítása alkalmával — minthogy ez esetekben egységes eljárást nem ismertek, — a legkülönbébb átváltoztatásokon keresztülment megjelölő eljárás keletkezett.

Ákos nem Achatius.

Az eléggé ismert Ákos név egyik kutatónk szerint¹ török eredetű s a. m. fehér sólyom. Egy régibb kutató² szerint a. m. az *ak* kún *ag*: folyani igéből származó 'folyam', melyet az azonos értelmű (?) Oghuz névvel felváltva használtak nálunk. Az utóbbi kutató említi, hogy Fejér: Cod. dipl. 2:80 szerint egy előkelő magyar úr is előfordul Acus néven 1124-ben stb. Ez utóbbira nézve azonnal kijelentem, hogy a róla szóló okirati kútfő hamisítvány. A jelen soroknak különben nem az a feladatuk, hogy az Ákos név jelentését kikutassák, hanem azt keressék, vajjon ősmagyar névvel van-e dolgunk, vagy a keresztény onomatika valamely leszármazottjával? Ami pedig azon állítást illeti, hogy Ákos helyett a vele azonos értelmű (?) Oghuz-t felváltva használták, hivatkozom Veszprém megyének 1274. évi

¹ Gombocz Zoltán a Magyar Nyelv 1914. évf. jun. füzetében.

² Nagy Géza a Turul 1891. évf. 53. és 113. old.

főispánjára, a Buzád-Hahót nemzetség tagjára, kit egyik helyen (Wenzel 9:109) Ochuz-nak, másikon (uo. 111) Oguz-nak, harmadikon (Zichy Okltr. 1:35) Ochws-nak, negyediken pedig (Haz. Okmtr. 7:147) *Othyos*-nak neveznek. Hivatkozom továbbá az 1346-ban Hevesmegyében szereplő Fügedi Athyas-ra és az 1353-ban Zalamegyében előforduló *Ogyoz* fia Szabari Jánosra (Anj. Okmtr. 4:577. — 6:78). Ebből megcáfolhatatlanul kiviláglik, hogy az Ochuz, Og(h)uz név helyes kiejtése *Atyasz*, s ennek az Ákoshoz semmi köze.

Legrégibb okiratainkban az Ákos névvel akkor találkozunk legelőször, midőn 1137-től 1146-ig ilyenű országnagyról van szó, ki 1138-ban Biharmegye főispánja s kiről feltehetjük, hogy tőle származik vagy egyik közvetlen őstől az ősrégi hírneves Ákos nemzetség. Azóta találjuk, hogy e név mint *Acus*, *Akws*, *Akus*, *Achus* a latin okiratokban mint személy-, illetve keresztnév szerepel, hogy úgy a főúri, mint a kisebbbrangú társadalmi rétegekben előfordul, de egyéb alakjaira vagy jelentésére nem akadunk.

A 15-ik század második felének kezdetén azonban már változik a helyzet. A Baksa-nemzetségből kiágazott Csapi (később Eszényi) család egyik tagja 1413-ban merül fel mint Akos de Chapí (Zich. 6:236) és e néven szerepel a róla szóló számos okiratban egészen 1457-ig. Akkor pedig azt találjuk, hogy Compos Pálné panaszt emel „*adversus egregium Acacium alias Acus dictum filium condam Emerici de Ezeen*” (= Eszény); az illető okirat (uo. 9:595–596) további szövegében még ez van: „*a praefato Acacio sive Acus dicto*“... „*extunc dictus Acus*“ „*per praefatum egregium Acacium sive Acus*“ „*praefatumque Acus*“. 1458. júl. 1-én ő már megint csak „Akos de Ezen alias de Chap“ és 1459. máj. 29-én róla mint néhai „*egregius Akos de Chap*“-ról van szó (uo. 10:16.75). Itt tehát határozott bizonyítékát találjuk annak, hogy a magyar Ákost a latin Acaciussal (= Achatius) azonosnak vették.

Az Erdélyben törzsökös Toroczkaí-család egyik őse, az Ákos nb. Ákos, kit az okiratok 1321-től 1355-ig ismernek, kivétel nélkül mindig csak Ákos.

A szintén Ákos nb. (III.) Ákos, a pölöskei Ördög-család egyik oldalőse, kit 1370-től 1388-ig ismerünk, 1379-ben magyar királyi parancsnok Isztriában, 1387-ben az egész Szlavonia bánja. A róla szóló összes okiratok csak Ákosnak ismerik, pedig volt kitünő alkalom arra, hogy őt is Achatiusnak nevezhették volna, ha ezt akkor helyesnek találták volna. Mint Isztria parancsnoka t. i. 1379-ben többször személyes érintkezésben állt Olaszországban azon velencei követekkel, kik Velence, Lajos magyar király és ennek olasz szövetségesei között a békekötés létrehozatalát közvetítették. A velencei követek a doge-hoz intézett jelentéseikben többször tesznek róla említést és kivétel nélkül mindig csak „*dominus Achus*“-nak nevezik, megcáfol-

hatatlan bizonyítékaul annak, hogy a magyar urak őt csak Ákosnak mutatták be (Anj. dipl. Eml. 3: 187. 190. 191. 193. 300).

Térjünk már most át egynéhány más példára. A Magyarországon törzsökös, de később Horvátországban birtokos monoszlói Csupor-családnak egyik tagját, mely a 15-ik század első harmadában szerepelt, hazai íróink rendszeren Ákosnak nevezik (pl. Blagaj Okltr 534. 566), de ezt a régebbi okiratok nem bizonyítják. Pál bán fiáról van szó, ki 1426-ban mint *Akachi*us Chupor de eadem Monozlo szerepel (uo. 278). 1431. ápr. 14-én Zsigmond királynak Nürnbergben kelt egyik okiratában: *Achati*us Schuppar. (Altmann: Die Urkunden Kaiser Sigmunds nr. 8465). 1433-ban pedig mint *Akaci*us Pauli Czupor de Monoslo ismeretes (Turul 1893: 5). 1447-ben megint csak mint *Akaci*us Chupor szerepel (Hédervári Okltr. 1: 251). Az *Akaci*us természetesen itt is *Achati*us.

Vasmegyében van 1453-ban *Akachi*us de Gercze (Gérce uo. 277). 1492-ben szintén Vasmegyében *Akaci*us de Kerthes (uo. 478). 1556-ban *Achati*us Chijany (= Csányi) a zalamegyei Kanizsa várnagyja. 1562-ben ugyanő mint Cháni *Akati*us fordul elő (Tört. Tár 1911: 110, 564). Megjegyzendő, hogy a magyar nyelven fogalmazott darabok is Csányi *Akati*usról szólnak.

Vegyünk egy újabb példát: Barcsai Ákos erdélyi fejedelem nevét 1636-ban Sebesi Boldizsár „Barcsai Ákos“-nak címezi. 1647-ben „Barcsay Ákos lugosi főbán“. 1658-ban „litterae domini *Achati*i Barcsai“. 1660-ban azt mondja Lorántfi Katalin „Kegyelmes Urunk Barcsai Ákos fejedelem“. 1661-ben Thököli István „Barcsai Ákos uramnak“ mondja és egyszer „litterae domino *Achati*o Barcsay datae“ (TT. 1894: 366. 488. 510. 1896: 229. 261. 265). Maga a fejedelem pedig következőleg nevezi magát: 1658. júl. 9-én Barcsai Ákos; 1660. okt. 25-én *Achati*us Barcsay, de itt is magyarul írt levélben (Kár. 4: 408. TT. 1905: 478). Az annak idején (1725-ben) szentírásszámba ment Hübner-féle nemzedékrendi táblákban mint *Achati*us Barkzai, Fürst in Siebenbürgen, szerepel.

Az eddigieket összegezve a következő eredményre jutunk. Az Ákos név három század alatt (1137–1457) hazai okiratainkban számtalanszor előfordul, anélkül hogy egyéb hangzású névvel összekötetésbe hozták volna, vagy hogy magyarázatát megkísérelték volna. Hogy Csapi–Eszényi Ákost 1457-ben *Achati*usnak is nevezték, nem bizonyít semmit. Ismerték mi nálunk e nevet már 1328-ban, midőn Somogy megye alispánja tanúsítja, hogy *Achaz* fia János tartozását lefizette (Anj. 2: 353). *Achati*us vagy *Acaci*us azon tizennégy keresztny szent egyike, kikhez bizonyos betegségek- és szenvedésekben fordultak, a név tehát szélesebb körökben is ismeretes volt. A szászországi Kochberg nevű régi nemesi családnak egyik tagja 1485-ben *Achaz*. Stájerországban van 1409 és 1505 táján egy *Liechtensteini* (Murau) *Achaz*. Augsburgban van 1490-ban *Achati*us Entorffer

(= Endorfer óbajor család) polgár (Vierteljahrschrift des Berliner „Herold“ 1886:12). Ha a magyar Ákossal azonos lett volna, akkor teljesen kizárandó az, hogy háromszáz év alatt ezt egyik-másik okiratban ne találúnók. Csapi Ákost az egyetlen 1457. évi darab nevezi Acaciusnak is; ezelőtt és utána mindig csak Ákos a neve; amaz minden bizonnyal csak arra vezetendő vissza, hogy az illető okiratban őt egy vagy több vele együtt közös alkalomkor szereplő Ákos nevű egyéntől meg akarták különböztetni.

Monoszloi Csupor Pál fiát írónk okirati alap nélkül nevezik Ákosnak. A rendelkezésemre álló kútfőkben mindig csak mint Acacius szerepel, jelélül annak, hogy csak így hívták és hogy írónk Ákosa itt csak feltevés.

Hogy Barcsai Ákos maga magát egyszer Ákosnak, máskor Achatusnak nevezi s hogy mások is róla ily módon beszéltek, az igaz; de nem szabad elfelednünk, hogy ez a 17-ik század második felében történt, midőn a személy- és helyneveknek többé-kevésbé sikerült és elég gyakran erőszakolt latinosítása fénykorát élte. A végeredmény pedig az, hogy Ákos ősmagyar név, melynek az Achatushoz semmi köze. A latinosítás korában úgy bántak a nemzeti nevekkal, hogy azokat — ha csak lehetett — vagy latinra fordították, vagy egy velök hangtanilag rokon névvel azonosnak vették, egészen úgy, mint a későbbi magyarosítás Victorból Győzőt, Rudolfból Rezsőt, Konstantinból Szilárdot stb. gyártott. Ákosnál egyes-egyedül az Achatussal való rokon hangzása volt a kiinduló pont. Az Oklsz. feltétlenül, de okirati bizonyíték nélkül azonosnak veszi Achatus-sal és Akusnál kérdezi, vajjon Ákosnak veendő-e. Ez utóbbi kérdésre határozottan igennel felelhetünk. Az EtSz. egyszerűen, minden megjegyzés nélkül említi, hogy némely író a két nevet azonosítja.

Aladár.

Midőn Bonfini elbeszéli, hogy Mátyás király holttestét Bécsből Budán keresztül Székesfehérvárra szállították, a következőt is mondja: „...datoque *Primario Aladario* Bodoque Gaspari negotio...“. Heltai Gáspár felhasználja ez adatot és következőleg adja elő: „...mellé adák a *fő Aladárt* és Bodó Gáspárt és meg hadiác azoknak...“. Mind a két helyen az van mondva, hogy a király testének elszállításával két férfit bíztak meg. — Heltai fordítása részben helyes, részben pedig teljesen elhibázott. *Primarius* a latinban egyáltalában a. m. a legelőkelőbbek egyike, főrangú, főúr, országnagy, valamely magas közhivatal főnöke, s így elfogadható, ha Heltai a *primariust* valamely főrangú állásban lévő férfival azonosítja. Téves azonban az *Aladarius* fordítása. Heltai éppen úgy veszi a dolgot, mintha főtárnok-, főétekgőgő- vagy főlovász-ról volna szó, ő *Aladarius* alatt valamely *országnagyot*, országos hivatal vagy méltóság fő-

nökét véli felismerni. Ugyanazon álláspontra helyezkedik a NySz. midőn Heltai-ra való hivatkozással az itt említett Aladárt „centurio cohortis praetoriae, gardekapitán“-nel vagyis testőrkapitánnyal azonosnak veszi. Szerinte tehát Aladár köznév volna. Az Etymologiai Szótár (1:58) úgy magyarázza a dolgot, hogy a magyarban Aladár köznév sohasem volt; az idézett helyet így kell értelmeznünk: „*Primarius Aladárnak és Bodó Gáspárnak*“, s „*Primarius*“ *valamely magyar tulajdonnév latinosítása* vagyis Aladár a keresztnév, „Primarius“ az illetőnek a vezetéknéve, melyet azonban latinos alakban idéznek; tegyük fel pl. hogy a vezetéknév magyarban „Mágnás“ lett volna, akkor az illető férfi Mágnás Aladár volt. Heltai s az EtSz. között az a különbség, hogy Heltai az Aladárt, a szótár pedig a primariust nem ismeri föl. Az utóbbinak magyarázatát különben már azért sem fogadhatom el, mert a vezetéknév a latinban a keresztnévet nem előzhethé meg és Bonfini a magyar alkalmazást aligha ismerte. Egyébként úgy a primariust, mint az Aladariust megmagyarázhatjuk.

(Anyai s györgyi) Bodó Gáspár egy Tolnamegyében törzsökös volt család sarja, Mátyás király családjának híve. 1459-ben kir. tálnokmester s e hivatalt 1463-ig tartja. 1486 nov. 13-án kir. ajtónállómester és Tolna megye főispánja (Teleki: Hunyadiak kora 11:7, — 12:341). Ezután elvesztjük okirati nyomát; evvel azonban nem akarom mondani, hogy 1486 után már nem élt, mert az, hogy valakinek a nyomát okiratilag csak egy bizonyos évig tudjuk kimutatni, még nem bizonyítéka annak, hogy az illető ugyanazon évben meghalt, és így sehogy sem vagyunk jogosítva arra, hogy Bonfini állítását, melynek értelmében Bodó Gáspár Mátyás király holttestét 1490-ben Székesfehérvárra szállította, kétségbe vonjuk.

A Gutkeled nevű jövevény nemzetségeknek egyik ága a szabolcsmegyei Kis-Várda helységet szerezte meg, s erről a belőle kiágazott egyik család a (Kis-) Várdai állandó vezetéknévet vette. Várdai Domonkosnak többi között két fia volt: Miklós († 1446) és Pelbárt (1390—1437); az utóbbinak II. *Aladár* a fia.

E Várdai Aladár, ki rokonaival együttesen már 1440 óta mint földesúr fordul elő, 1454-ben kir. kamarás és azóta V. László királynak hű embere és szolgálatában még 1457 okt. 9-én kir. kamarás. László halála után Hunyadi Mátyáshoz pártolt és szolgálatában 1459 márc. 12-én és május 29-én — tehát *ugyanazon napon, melyen Bodó Gáspár kir. étekfogómester* — kir. pohárnokmester (Bánfi-okltr. 1:694. Raguzai-okltr. 616. Zichy-okltr. 9:422, 473, 514, 530, 540, 588, 591, 10:76). 1459 után már nem említik őt az okiratok. Igaz, hogy ez nem bizonyíték arra, hogy 1490-ben már nem élt, de tekintettel arra, hogy 1459-től 1490-ig 31 év lefolyt és okirati anyagunk, ha ő addig élt, kétségtelenül hébe-korba mégis csak említette volna,

több mint valószínű, hogy 1490 előtt meghalt. De van egy III. Várdai Aladár is. Az 1446-ban elhalt Miklós unokája: III. Aladár 1471-től 1484-ig ismeretes és a két Aladár közti rokonsági fokot a következő stemmatörédék mutatja:

Gutkeled nb. Várdai Domonkos	
Miklós	Pelbárt
† 1446	1390—1437
Miklós	II. Aladár
1424—1457	1440—1459
III. Aladár	
1471—1484	

Mivel III. Aladár 1484-ben okiratilag még szerepel, a fenti Aladár-kérdés meg van oldva. Gáspárnak a vezetéknévét ismerte Bonfini, Aladárét nem; csak azt tudta, hogy főúr. *A Primarius Aladarius tehát a. m. Aladár nevű főúr és ez nem más, mint Gutkeled nbeli III. Várdai Aladár.*

Alibánfa.

Zalamegyében még létező helység, mely régebbi okiratainkban a következő alakokban fordul elő. 1414: *Olywanchfalwa*; Ollar alio nomine *Olinanchfalua*. 1438: Ollar alio vocabulo *Olywanthfalua*. 1464: **Alybanthfalwa** (Csánki 3: 27. 87). — Ollár nevű puszta még most is van Alibánfa szomszédságában; az Árpádok korában Allárnak is nevezték és ez adja Alibánfa magyarázatát.¹

Olláron voltak t. i. többrendbeli birtokosok és az Olláricsalád első kimutatható őse Jakcs (a Jakab név egyik változata), kinek három fia volt: Eszény, Péter és György. Eszény 1236-ban merül fel mint Ollári Eszény (Haz. okmtr. 6:31) és ha minden jel nem csal, ő 1244-ben Zalamegye alispánja (Wenzel 7:181). Midőn Jakcs utódai 1264-ben osztozkodnak, akkor azt találjuk, hogy Eszénynek egyik fia *Olivant* (Haz. okmtr. 6:126). Így tehát határozottan mondhatjuk, hogy az atyai birtoknak, Ollárnak, azon része, mely az örökösök közötti felosztás alkalmából Olivantnak jutott, ettől kapta az Olivantfalva nevet, melyből az idők folyamán Alibantfalva, később Alibánfa lett.²

Zalamegyében most is van egy Zél nevű puszta, mely 1411-ben praedium Zyl alio nomine *Oliuanfelde*; 1438-ban:

¹ Megjegyzendő, hogy 1417-ben egy Nicolaus de *Alyphant* Bodrogye alispánja (Zichy-oklt. 6:458. 466) és hogy ez minden valószínűség szerint a zalamegyei család tagja.

² Számtalan „fa” végezetű helységnévben az utolsó szótagnak semmi köze a fához, hanem ez mindig csak a *falva* végszó rövidítése, mint számtalan példa bizonyítja.

Praedium Zeel alio nomine *Olyvanthfewlde* (Csánki 3:125). Magától értetlik, hogy Olivánt itt is a helység ura, de hogy ez is az Olláráival azonos, nem merjük állítani.

Az Olivánt név a 13-ik században nem éppen ritka. 1272 és 1290 között élnek Bolai *Olivant* fiai (H. O. 6:270). 1293-ban Fejérmegyében Seregélyi *Olivant* (uo. 337). 1297-ben Alsó-fejérmegyében egy *Olivant* nevű pap (uo. 390). 1308-ban Zalamegyében Bélyei István özvegye *Aliwanth* (Anj. okmtr. 1:164). Ugyane tájban van Biharmegyében Létai *Olyuant* (uo. 7:320). 1323-ban a pozsonymegyei Csallóközben egy *Olivanthi* Mátyás van, kinek fia Miklós mint *Olyvanthi* birtokos 1342-ben szerepel (Anj. okmtr. 2:76. 4:238), itt azonban a nyitrai megyei Elefánti családról van szó.

Aybas.

A Pozsony megyében birtokolt Szentgyörgyi s Bazini grófi család tagjai Imre s László 1457 aug. 28-án Bazinból levelet intéznek a pozsonyi polgárokhöz, melyben ezeket a háborus eseményekről értesítik. Végezetül mondják: *dew von aybas haben moder gestern ausprent* (Pozsony város levéltára, lad. 60, nr. 39). Hogy aybas alatt mi értendő, mindeddig ismeretlen.

Tudjuk, hogy a pozsonymegyei Modor város tőzsomszéd-ságában egy Chukár nevű úrnak már a 13. század kezdetén Turna, Twrne, Thurnie, Turny nevű birtoka volt, mely utána a Chukaria, illetve Csukárfalva, utoljára Csukárd nevet kapta. Forrásaink kiadói a Turna változatait Törnye- s Törnne-nek ejtették ki. A németek Zuckersdorf-nak nevezték, ennek azonban a cukor német nevéhez semmi köze, mert csak a magyar Csukár német ferdítése. 1294-ben olvassuk, hogy Chuna fia Miklós a pozsonymegyei káptalan előtt kijelenti, hogy a Nagy-Turna s Modor között fekvő Kis-Torna nevű birtokának felét rokonainak átengedi (Fejér VI. 1:336). Volt tehát egy Nagy-és egy Kis-Torna. Mindezen névváltozatok azonban arra vezetendők vissza, hogy a helyes kiejtés *Torna*, míg a többi alak csak erőszakolt latinosítás, amint ezt a 13-ik század utolsó éveiben szereplő visegrádi várnagy Dominicus de Turny esete bizonyítja, kit 1297-ben egyszer Dominicus de *Turri*-nak is neveznek (Wenzel 10:261). Hogy ezen Turrin a pozsonymegyei Modor melletti Torna értendő, bizonyítja az a körülmény, hogy e Domonkosnak a szintén e tájon birtokolt Tiborc fia Péterrel voltak pörei. Ezen Kis-Torna a későbbi *Terling* (*Tierling* = *Trljuk*, a mai *Terlénny*). *Terling* úgy látszik, a német Thurmling vagy Thürmling, illetve Thurm egyik becézője. Tót neve Trljuk.

1371-ben azonban felmerül: *possessio Toron alio nomine Aybans*. 1425-ben: *possessio Ayboz alio nomine Torne*, melyben a Szentgyörgyi s Bazini-családnak egynéhány portája volt (OL. DL. 5963. 5964. 11686) és ezzel teljesen egyetért egy

1509. évi adat, melynek értelmében a Szentgyörgyi-Bazini grófok még akkor is a pozsonymegyei *Thyerling*-en birtokoltak. (Sopronm. oklir. 2:610). Mindennek és a fenti levélnek alapján tehát határozottan mondhatjuk, hogy *Aybas nem más, mint a mai Terling*. A név jelentésére nézve pedig a következőt kockáztatom.

Számtalan esetben találjuk, hogy régibb időben — de még most is — valamely helység kisebb területe, nevezetesen egyik-másik külszéli alkatrésze birtokfelosztás alkalmával, vagy azért mert valamely természeti határ a falu zömétől némileg elkülönítette, külön nevet kapott (pl. Gurgyaly, Szurdik, Tivadar-Mocs stb.), mely lassan-lassan annyira ráragadt az e területen lakotakra, hogy a velők szomszédos helyeken őket már nem az illetőségi lakóhelyük főnevével, hanem ennek a résznevével jelölték meg. Így magyarázható, hogy számtalan esetben valamely helység elnevezése alkalmából az „*alio nomine*“, „*aliter*“ és „*alias*“ megjelölést használták. Így kellett ennek az Aybas-sal is lennie, nem is volt egyéb, mint Kistornának egyik alkatrésze. Tudjuk, hogy a mai Terling lakossága valamikor német volt és ennek alapján bátran elfogadhatjuk, hogy Aybas alatt is valamely német megjelölés rejlik. Az Eibisch-re (*althaea*, *ziliz*) nem gondolhatunk, mert ez csak kis, alacsony növény. De van egy fa, melyet latinul *taxus*-nak, magyarul tiszafának, németül *Eibe*, *Eibenbaum*-nak neveznek. Az Aybas első szótagja arra enged következtetni, hogy az egész név az Eibe-vel függ össze.

Cseklész — Lanschütz.

Pozsonymegye pozsonyi járásában fekvő helység, mely Pozsonymegyének legujabb monografiája szerint (1905:41) először 1290-ben merül fel. Ezen állítás nem felel meg a valóságnak; előfordul ez már a 13. század kezdetén, de csak Fejérnek meg nem bizható közlésében. Megbízható adatainkhoz tartoznak a következők: 1255 kör. Jacob de *Ceclus* (Haz. okmtr. 3:19). 1266: comes Buken de *Cheklez*. (Wenzel 8:158). 1290: *Cheklez*. (H. O. 8:283). 1323: *Cheklyz*. (Apponyi-oklir. 55). 1348: *Chekles* (uo. 167). 1352: *Chekliz* (uo. 178). 1361: *Cheklez* (uo. 181). 1392: *Cheklyz* (uo. 227). 1407: *Cheglyz* (uo. 321) stb. stb. — A név jelentését különféleképen magyarázták. Bél Mátyás († 1749) mondja: „Sunt qui nomen a *Csik—Les*—quod Hungaris flutarum [Muräne] insidias notat — derivent. Ajunt nempe, casae hic piscatorias olim fuisse positas ad observandum capiendumque flutas, familiares tunc, restagnante fluvio, piscis genus; quae postea casae in vicum, hic in oppidum abierit.“ Hozzáteszi azonban, hogy ezen származtatás nem egészen világos, mert az okiratok a helységet Chewkles-nek nevezik. A dolog úgy áll, hogy cseklje a. m. tör, Falle, Schlinge s hogy az Oklsz. szerint 1240 kör. egy Chekle nevű udvarnokjobbágy szerepel, s az utóbbi adatot egy későbbivel gyarapíthatom. A győri

káptalan jelenti t. i. 1396 dec. 31-én, hogy Királyfalván Kis László s testvérei a pozsonyi káptalannak Körmödsi birtokából egynehány hold földet elfoglaltak. Az ezen birtokhoz tartozó jobbágyok sorában van „Andi (így!) filius Petri dicti Chekle“ (a pozsonyi káptalan házi levéltára; capsa D. fasc. 7. nr. 69). Cseklész a magyarban a. m. az, a ki cseklével madarakat és egyéb vadat fogdos és így több mint valószínű, hogy e helység első telepítése csak vadászati céloknak felelt meg; ehhez később esetleg a közbiztonság védelmezése is járulhatott.

Támogatja ezt némileg a helységnek német neve is, melylyel, mint majdnem minden pozsonymegyei helységnél, már korán találkozunk. Midőn 1317-ben a pozsonymegyei Prácsa (most Szőlős, németül: Weinern) határait megállapítják, akkor a szomszédos helységek sorában *Luensnich* helység is szerepel. (Anj. okmtr. 1:438). 1328-ban pedig arról van szó, hogy (Cseklészi) Vörös Ábrahám fia András a nagyszombati polgárokkal a *Liczmitzi* vám dolgában pörben áll (Fejér 3:299). Mindkét adat Cseklész német nevére vonatkozik, mindkettő azonban a közlő kútfők nagyfoku ferdítése. A fentidézett monografia szerint a község a német *Landsitz* és *Landsüttz* néven is ismeretes volt. Az előbbi sehogy sem fogadhatjuk el. A „sitz“ megfelelőne ugyan a régibb okiratainkban oly gyakran előforduló *ülése*-nek, de akkor az *ülése* előtt a birtokos neve volna kitéve; *Landsitz* pedig csak „falusi ülés“, melynek ily általánosságban nem volna értelme s mely kútfőinkben nem is fordul elő. A *Landsüttz*-ben a második szótag a. m. *schüttz*, mert a mai német név *Lanschüttz*. A cseklével és cseklésszel egyetértőleg a *schüttz* itt a. m. lövő s a *Landschüttz*-ből, mely a. m. községi vagy rendőri lövő, a mássalhangzók torlódása kikerülése céljából lett a *d* kiküszöbölése után a könnyebben kiejthető *Lanschüttz*.

Csakhogy erre mindeddig sem hazai, sem német forrásokban nem találtunk megbízható adatot. Most már ez is megvan. A boroszlói kormánykerületben fekvő kamenzi kolostor halottaskönyvében (Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens 4:291) találjuk a következő két adatot: a) Egy évnélküli junius 18-án „Ob(iit) fr(ater) Zacharias, plebanus in **Lanthschycz**“, b) szintén évnélküli junius 20-án „Ob(iit) Petrus plebanus in **Lanthschycz**“. Ma már nem találjuk Sziléziában e helységet.

Eber összetételei.

A német Eber annyi mint vadkan és így magától értetődik, hogy benne az erő képviselőjét látták. Ennek az volt a folyománya, hogy felette számos Eber-összetételű személy- és földrajzi tárgynevet faragtak. A személynevek között legismertebb az Eberhard(t), ami annyi mint „erős mint a vadkan“. Magyarországon is már a 13-ik század közepén találkozunk e

névvel. Később némi változataira bukkanunk, melyek többnyire szintén a német Eber-re emlékeztetnek, de melyekről mindeddig mégsem tudtuk határozottan állítani, hogy német származásuak. A következő példák erre nézve némi felvilágosítást nyújtanak.

Ebergény. Zalamegyei helység, mely régibb időben következőleg szerepel. 1407: *Eburgen*. 1458: *Ebergen* (Héd. okltr. 1:289). 1466: *Ebergen*. 1525: *Ebergyn* (Csánki 3:48). Eredete ismeretlen, de találjuk más minőségben a következő két adatban: II. András király elrendeli 1213-ban, hogy a szentgotthardi apátság a Vas megyében fekvő Dobra helységet kapja vissza. A nevezett helységnek szomszédos birtokosai között van egy **Ebergenus** nevű is (Wenzel 6:359). 1260-ban pedig tanúsítja a vasvári káptalan, hogy Zsédényi Patasz özvegye, vas megyei nő, férjének rokonaival nászhozománya dolgában egyezkedett. E rokonok sorában van egy **Eburgiun fia Buzad** is (Haz. okltr. 39). E két adatból azon érdekes tény állapíthatjuk meg, hogy *Ebergény nálunk keresztnév volt*. Német forrásban mindeddig nem találtam; de minthogy e név mindkét alkalommal a többnyire németlakta Vas megyében szerepelt, több mint valószínű, hogy a német Eberrel függ össze.

Ebergöc. Sopron megyei helység. 1343: *Eburgheuch* (Sopronm. okltr. 1:173). 1365: *Eburgench* (uo. 359). 1375: *Ebergeulch* (uo. 411). 1377: *Eburgench* (Csánki 3:606). 1410: *Ebergeuch* (Sopr. 1:637). 1421: *Ebergolch* (Hazai okmtr. 3:316). 1451: *Ebergewlch* (Sopr. 2:372). 1469: *Ebergocz* (Csánki 3:606). 1479: *Ebergeelcz* (uo.). Mindezen alak látszólag magyar szerkesztés, melyből helyyel-közzel az l hangot épen úgy kiöltték, mint az Arnold-, Bertold-, Lippold-, Miskolcz-, Rátoldból. Csak hogy e névnek egy vele teljesen azonos hangzásu német hasonmása is van. A poroszországi göttingeni járásban van most is egy **Ebergötzen** nevű helység. Ezen hangtani rokonság pedig annyira meglepő, hogy nem lehet ezt figyelmen kívül hagyni. Az Ebergötzennek azonban semmi köze a Götzenhez, illetve a bálványhoz. Itt a német középkorban felette gyakran előforduló *Götz, Götze, Götzo, Götzeln, Götzmann* keresztnévvel van dolgunk. Strassburgban volt 1275-ben Götzo von Hohenloch, 1282-ben Thüningiában Pöllnitz-i Gotze. 1296-ban Götz v. Huneburg, colmari országos soltész. 1308: Götzmannus armiger de Hausbergen († 1313). 1369-ben Goczé Töpfer, thüningiai nemes. 1382: Götze Kember, a strassburgi nagy kórház gondnoka. 1411: Götzo v. Heiligenstein. 1453: Gotze v. Kertzsch; 1459: Gotzsche v. Kertzsch (fia: Gotzse) Thüningiában stb. A név legismertebb viselője azonban Götz von Berlichingen († 1562). Hogy honnan erednek e névalakok, még nincsen teljesen tisztázva. Némelyek a Gottfried keresztnév becézőjének tartják, míg a kutatók javarésze amellett van, hogy a *Gottschalk keresztnév becézői*, s mivel majdnem minden Götz őseinek sorában egy Gottschalk-kal találkozunk, ez határozottan valószínűbb.

Felhasználom ezt az alkalmat arra, hogy egy igen előkelő német műnek erre vonatkozó és Magyarországot érintő nagy hibáját emlitem. Lichnowsky (Geschichte des Hauses Habsburg 5 nr. 3630) egy regestát közöl, melynek értelmében Zsigmond királyunk 1436 aug. 11-én Albert osztrák hercegnek ezer magyar forintról szóló kötelezőt állít ki. Kezesei a következők: Schlick Gáspár, Waydasy (helyesen Vajdafi) Emerich v. Marczali Hofmeister, Stephan von Rozgon Span (= főispán) zu Pressburg, *Michael Orsag v. Gotz* Schatzmeister (= kincstartó). Ezen regestát Altmann Vilmos Die Urkunden Kaiser Sigmund's című kitérő művében 11378 sz. a. is közli, 539-ik oldalán; midőn a névjegyzékben felsorolt neveket meghatározza, a következőt mondja: „*Orsag Michael von Gotz (= Götzen, Gyöltz) bei Klausenburg*“. Hogy Kolozsvár mellett sem Götzen, sem Gyölcz nevű helység nincs, hogy itt az eléggé ismert *güti Ország Mihály*-lyal, a későbbi nádorral van dolgunk és hogy itt a szabolcsmegyei Gút helység értendő, mely már a 13-ik században a Gutkeled nemzetség kezén volt, felesleges külön kiemelni.

Eberhard oly gyakran előforduló keresztnév, hogy egyes alakjait felsorolni felesleges. De van Pozsony megye felső-csallóközi járásában egy ilyen nevű helység, mely már 1216-ban mint *Ybrehart* szerepel (Wenzel 11:134), 1338-ban: *villa Eberhardi* (Anj. okmtr. 3:498), 1341: *possessio Iberharth* (uo. 4:167), 1343: *possessio Eburharth* (uo. 325). Az 1338. évi adat bizonyítja, hogy a helység egy Eberhard nevű úrtól kapta nevét.

Eberweyn. Iván nevű lovag, Bertold kalocsai érsek tisztje, 1206 és 1218 között a Sopron megyében lévő Szentmária kolostornak egynehány sopronmegyei birtokot hagyományoz. Az egyik locsmáncsi birtokrészt egy *Heberweyn* nevű ember is tartja (Soprm. okltr. 1:6). Alig szenvedhet kétséget, hogy a hagyományozó német ember volt. 1111-től 1142-ig egy *Eberwin* a bajorországi Berchtesgaden prépostja. Kranchebergi *Eberwin* 1227-től 1228-ig a majnamelletti Frankfurt soltész. 1245-ben ugyanez a soltész Gonterskircheni *Eberwin*. 1298-ban pedig Grus *Eberwin* a soltész. Kronenbergi *Eberwin* 1300-tól 1308-ig Worms püspöke; neve *Eberwein* alakjában is előfordul. 1346—1347-ben Thüningia vidékén találkozunk *Eberwin* v. Rumerode (= Rumroth) nevű nemessel.

Eburlin. 1307-ben tanúsítja a pozsonyi káptalan, hogy *Eburlin* neje Geuchund, György dévényi plébános sógornője egyik szőlőjét férjének adományozza (Anj. okmtr. 1:127). Az osztrák Ottokár rímes krónikája 1292-ben említ egy (Vansdorfi) *Eberlin* nevű német lovagot (60721-ik vers skk.). 1447 és 1453 között van Strassburgban egy *Eberlin* von Greifenstein. Eberlin kétséggel nem más, mint Eberlein.

Fakó.

Fakó valamikor nem csak személy-, hanem helységnév is volt. Fakó helység van most is Pozsony és Somogy megyében, Fakó-Vezekény van Bars megyében, Fakóbükk van Ugocsa megyében.

A pozsonymegyei Csallóközben törzsökös Magyar-nemzet-ségből kisarjadzott Olgyai család ősei sorában vannak 1275-ben Olgyai András fiai Péter és Farkas. 1291-ben Péternek már egy szintén Farkas nevű fia van. Midőn Péter 1308-ban ismét szerepel, akkor öccsén kívül még fiai: *Fuko* s Andics is említődnek. E *Fuko* azonban nem Péternek valamely eddig ismeretlen fia, mert 1309-ben ismét csak Péter fiaival, Farkas és Andrással van dolgunk. 1331-ben Péter fia mint magister **Farkasius dictus Fokou** Pozsonymegye alispánja. 1333-ban említik Olgyai *Foko* s Andich testvéreket. 1336-ban: magistrum scilicet **Fokonem seu Farkasium filium Petri de Ovgya**, s így viseli a Fakó nevet *Fuco*, *Fuko*, *Fako* alakban 1309 után szakadatlanul és halála után is csak mint Fakóról tesznek róla említést. (Anj. 1:150. 179. 2:546. Haz. Oklir. 124. 125. TT. 1910:476. 1911:134).

A Fakó név tehát nála éppen olyan változat, mint az Andics (Andocs) András nevű fivérénel és 1308-ban csak azért nevezik Fakónak, hogy az unokaöccsét a nagybátyjától (Farkastól) megkülönböztessék. *Fakó eszerint a Farkas becézője*. 1307-ben *Németsóki Fakou* birtokos is szerepel (Knauz 2:576). A pozsonymegyei „terra Foko“ (a mai Fakó) 1328-ban merül fel (Anj. 2:359) és így kétségtelen, hogy nevét valamely Farkas = Fakó nevű urától vette; ez különben a többi Fakó-összetételű helységre nézve is áll.

Az OklSz. magyarázatai, illetve idézetei némi tekintetben helyreigazításra szorulnak. Az 1324-ben szereplő Fakóról s Andicsról szól ugyan az Anj. Okmánytár 2:141, de sokkal világosabban. A szótárnak mindkét 1324. évi adatában az Olgyaiakról van szó. Fokow itt nem gilvus vagy fahl, hanem Fakó mester. Hogy az 1324. évi adatoknak egyike a kutyára vonatkozhatna, teljesen ki van zárva. Az adat csak tévesen kerülhetett a második számba.

Fakos.

Zalamegyei helység; ennek régibb neve a következő alakokban szerepel. 1222: villa *Fulcusi* (Wenzel 11:170). 1307: *Folkus*. 1352: *possessio Folkusy*. 1437: *Falkwssy*. 1513: *Falkosy* (Csánki 3:51).

Az ősfraancia *Foulques* (némelykor *Fouques*) személynév (*foulque*, latinul *fulica* a. m. vizityúk, szárcsa) Magyarországon valamely jövevény útján már a legrégibb korszakokban divott; találkozunk vele már 1146-ban, midőn *Fulco* nevű jövevény a

pannonhalmi apátságnak némi birtokot adományoz (Pann. 1 : 598). A középkori latinság rendszeren Fulco alakjában használta; nevezetesen szerepelt e név a francia Anjou grófság uralkodóinál. Hazai okirataink pedig a *Falcus*, *Falkas*, *Falkos*, *Falkus*, *Folkus*, *Fulkus* változatokat használták, melyeknek magyaros kiejtése *Falkos* volt. Nálunk annyira szerették e nevet, hogy nemcsak országnagyok, hanem a legkülönbélebb rangú emberek is viselték. Fulko nevű országnagy szerepel 1156, 1162, 1165, 1167, 1171, 1172, 1174-ben stb. 1193-ban pedig egy Fulko Vas megye főispánja (Wenzel 11 : 54). Ebből már most kitűnik, hogy egyik másik Fulko nevű földesúr valamely tőle alapított vagy szerzett birtokát saját nevére nevezte el és ennek a körülménynek köszönik a *Folkus*- vagy *Falkussal* összetett helységnevek eredetüket. Bizonyítja ezt a valamikor Szerém megyében létezett *Falkos-Szombatja* nevű helység; ennek eredeti neve Szombat, Szombathely vagy Szombatfalva volt és mikor egy Fulko, illetve *Falkos* nevű birtokos kezébe került, a többi Szombat nevű helységtől való megkülönböztetésül *Falkos-Szombatjának* nevezték. A zalamegyei *Fakos* vagy a vasmegyei főispántól, vagy a Zalamegyében törzsökös családok valamely Fulko nevű tagjától vette nevét. Mindez áll a somogymegyei *Fakos* nevű pusztára s a *Folkus*-összetételű hely- és családnemekre is.

Filemeng.

Az OklSz. a Csánki 3 : 148 található adatokat hárommal egészíti ki. Ezeket még a következőkkel bővíthetem. 1393 : enyerei *Filemyng* György, Zalamegye alispánja (OL. DL. 7842. sz.). 1445 : Ladislaus *Fylemich* de Eunereth (= Enyere. Vjesnik zemalsk. Arkiva 1905 : 10). 1451 : Gregorius *Filemeng* de Eymcheg (= Enyere; Monum. vaticana episc. Vespr. 3 : 142). 1453 : Gregorius *Fylemend* de Enyereh (Tört. Tár 1909 : 261). 1480. Benedictus *Filemen* (Zal. 2 : 614). A név jelentése mind- eddig ismeretlen és jelen soraim is csak valószínűségig vezetnek.

A még most is Zalamegyében lévő Erenye nevű helység első ismert birtokosa, Herceg fia Imre 1265-ben merül fel. Egyenes utódai az Enyerei nevet használták mindaddig, míg a család két ágra ágazott: az Enyereiekre s a (csébi) Pogányokra. Az Erenyeiek egyik késő sarja, György, fenti adatom tanúsága szerint 1393-ban egyszerre csak mint enyerei *Filemyng* György merül fel, s ez a név azóta a családban a fenti változatokban — Csánki szerint még mint *Fliemeng* — az egész 15. századon keresztül szerepel. Minthogy az e néven előforduló családtagok kivétel nélkül még külön keresztnévet is használtak, világos, hogy *Filemeng* és változatai alatt ez esetben mindig csak családi név értendő. Hogy mint keresztnév szerepelne, arra csak egyetlen egy példát ismerek. Gömörmege szolgabírái t. i.

1289-ben a következők: Lukács, Benedek, Aba s *Fylemen* (Hazai okmtr. 7:208). Kérdés már most, hogy honnan származik e név? Az ógörög Philemonra nem gondolhatunk, magyar eredetét nem találjuk és így egyelőre legcélszerűbbnek látszik, ha származását német alapon keressük.

Flamingus a középkori latinságban a. m. a francia *flammand*, illetve a német *Flamländer*, *vlämis*ch, *flamändisch*, és ez mind nem más mint „*flandriai*”¹ s ezzel, hacsak minden jel nem csal, szerves összeköttetésben áll a német *Flemming*, mely már régóta részint mint földrajzi tárgy, részint mint személynév és családnév szerepel. 1394-ben egy Flamingus nevű pap fordul elő a vatikáni collegiumban (Mon. rom. episc. Vespr. 4:361); 1418-ban él Fleming Gottfried mecklenburgi polgár (Altmann, die Urkunden Kaiser Sigmund's Nr. 3521). Flemming nevű német tudósok szerepelnek már régen, Flemming nevű nemes és grófi család van még most is. Flemming és Flemmingen nevű helységek vannak Poroszországban is és minthogy a Mon. rom. episc. Vespr. 3:353 szerint a név mint *Flüeming* is szerepel, nem éppen valószínűtlen, hogy a *Filemeng* és változatai a német *Flemming* magyaros alakjai.

Fiú — Puer.

Puer nevű úr 1251- és 1253-ban Pozsonymegye alispánja (Wenzel 2:222 és 7:358). 1264-ben *Puer* fia Antal és Kilián a nyitrai megyei Patvaróc vidékén birtokolnak (Pannonh. Oklir. 2:327). 1299-től 1333-ig egy Theophil nevű papi ember szerepel mint a pozsegi káptalan olvasókanonokja (1299—1301) és esztergomi nagyprépost (1304—1333. Knauz 2:872), és ott, ahol az illető kiadvány nem egyenesen tőle származik, mint Theophylus *dictus Puer* és *alias dictus Puer* szerepel. 1310-ben Stephanus *puer* fia Benedek tanuként szerepel a délvídéken (Anjoukori Okmtr. 1:214). 1337-ben *Puer* comes fivére János a Csanád nemzetségbelieknek megbízottja (uo. 3:365—384 — de itt hibásan Pouer —). Mindezen adatokból kiviláglik, hogy a név mindenütt következetesen *Puer* alakjában szerepel és hogy rossz közlés vagy fordítás ki van zárva. A név kiejtésével, illetve jelentésével mindeddig nem igen foglalkoztak, de egyik helyen az a kérdés van kifejezve, vajjon nem pövének ejtendő-e, másutt pedig határozottan „gyermek”-kel azonosítják.

Ha kizárólag csak a magyar adatok alapján akarunk hozzászólni, akkor az 1251. és 1264. évi példánál mingyárt szemünkbe ötlük, hogy a két férfit minden további jelző vagy egyéb személynév nélkül egyszerűen *Puer*-nek nevezik, s ez itt teljesen beillik keresztnévnek, bármennyire különösnek is találjuk. Ezzel azonban sehogy sincs kizárva, hogy az illetőknek más és

¹ V. ö. Wenzel 11:468, hol egy 1259. évi okiratban „ullus Flamingus vel Brabantinus” áll.

szokásos keresztnévük lett volna; a magyarázat abban kerekesendő, hogy már gyermekkorukban nem használták e nevet, hogy őket zsege koruktól fogva csak puer-nek nevezték, mely név azután még érett korukban annyira rájuk ragadt, hogy az alispánt is még csak e néven ismerték és nevezték. Másképen áll ez az 1310-ben szereplő Benedekről, kinek Stephanus puer az atyja. Itt mindenekelőtt látjuk, hogy az illetőnek István a keresztnéve. De miután a puer nem ment át a fiára, világos, hogy puer itt István személyéhez kötött melléknév, azonban még nem bír az állandó családi név jellegével. Az esztergomi prépostnál, Theofilnél azonban a dictus Puer-nek szintén más a jelentése. Régibb okiratainkban a keresztnév után következő dictus kezdetben szintén az illető személyhez kötött jelző volt, mely csak a legritkább esetekben szállt át az illetőnek fiára. De ez nem tartott sokáig; a dictus nemsokára a vezeté- és az állandó családnév előfutója lett és végre a mai családi- vagy vezetéknév maga, amint ezt pl. a németországi családoknál is találjuk. Itt is már a legrégibb időktől kezdve képviseli a dictus a későbbi csalá dinevet, bár az utóbbi helyel-közzel a dictus nélkül is szerepel korábban. A List nevű szász (=meisseni) nemesi családban pl. előfordulnak 1276-ban Sifridus et Cunradus List; 1294: Johannes List miles (=lovag); 1302: Sifridus miles *cognomento* List (ez is annyi mint dictus). Theofil a prépostnak a keresztnéve; de atyja vagy valamely egyéb egyenes őse után ráragadt a puer megnevezés is, mellyel őt azon okiratokban, melyekben róla mint harmadik személyről szólnak, rendesen jelölik. Itt a dictus és az alias dictus Puer már állandó családnévnek látszik, különben nem volna valószínű, hogy oly magasrangú egyházi személy ifjúkori melléknevét papi éveiben is megtartotta volna.

Tudvalévő dolog, hogy a latin puer főjelentése a. m. fiú, a német Knabe, ez azonban nem zárja ki, hogy ifjút (jüngling, adolescens) ne jelentsen. Magától értetődik, hogy hazánkban a puert csak a latinnyelvű iratokban használták és hogy e szót a szűkebb családi körben és társalgásban kétségkívül magyarral helyettesítették. Arra azonban, hogy mivel fejezték ezt ki magyar nyelven, az erről gyéren szóló okirati adatok mélyen hallgatnak. Oly esetekben, melyekben a hazai kútfők ki nem elégítők, első sorban az a kutatónak feladata, hogy valamely külföldi forráshoz forduljon. A jelen esetben a német kútfőkben három támasztékra akadunk.

a) Alsóelzászban van Hüttenheim nevű helység, melyről egy strassburgi nemesi család nevét vette. Ennek a valamikor hatalmas nemesi családnak eredeti neve Puer, illetve Kind, s az utóbbi név egészen a 14. századig ér. Legelső képviselője a családnak 1129-ben Lothár német királynak egyik okiratában fordul elő: „Burchardus *qui cognominatur puer*“, (a *cognominatur* itt is a. m. dictus). Ugyane néven szerepel 1147-ben

is. 1201: Burchardus *puer*. 1229: Eberhardus *puer*, strassburgi városi tanácsos. 1253: Arnoldus *puer* († 1279). 1279: Johannes *Kind* von Hittenheim. 1357: Burcard *Kind* von Hittenheim. Burcardnak 1288-ból származó pecsétjének következő felirata van: „S. BURKART. DES. KINDES. SUN. VON. HIT-TENHEIN“.¹

b) A szászországi Meissen (Thüringia) vidékén felmerül 1278-ban: Theodoricus *dictus puer* de Slatheim (= a mai Schlotheim). 1279: Dietericus (a. m. Theodoricus) *Puer*. 1294: Conradus és Burchardus *de Kneben*, milites. *De Kneben annyi mint die Knaben*. 1296: Theodoricus *puer*. 1298: Fridericus *puer*. 1348—1349. a család tagjai „*die Knawen*“ néven szerepelnek. 1397: Heinz v. *Knawe*. 1432: Curt *Knapin* zu Slatheim és Ludwig *Knapin* zu Guttern. 1433: Margarethe *Knawin*. 1510: Nickel (= Miklós) és Melchior v. *Knaw*. A család neve egyáltalában: *von Knabe* és *von Knawe*.²

c) A győri káptalan tanúsítja 1309-ben, hogy Csák nb. Demeter bán fia a Wolf (= Balf) nevű sopronmegyei birtokot Jekelin és *Kenepelyn* nevű comeseknek átengedték (Hazai Okmtr. 3:58). Mindkét név határozottan német hangzású. Jekelin a. m. Jäkel, azaz Jakabnak a becézője. *Kenepelyn* a. m. Knepelin, de erről később. Strassburgban volt egy Wetzell v. Marsilien nevű előkelő nemesi család, melynek tagjai sorában 1239-ben egy *Knebelinus* is szerepel.³ Knepelin és Knebelin egy és ugyanazon név. De mit jelent? Kneppelin a régi németiségben tulajdonképpen a Knappe (= csatlós) becézője: Knäpplein, de Knappe egyszersmind a. m. jüngling = ifjú (Ottokár rímes krónikája 33677 sz. verse). Ha már most hozzávesszük, hogy 1320-ban a szepesmegyei Löcsén egy *Knebil* fia János nevű comes élt (Anjoukori Okmtr. 1:581) és hogy Knebil nem más mint *Knäbel*, vagyis a Knabe (= fiú) becézője, akkor világos, hogy Knepelin és Knebelin sem más mint *Knäblein* és így megkaptuk a puernek harmadik változatát.

Úgy látszik, hogy a következő adatban is hasonló viszonyra bukkanunk. Kassa város 1464. febr. 18-án Bártfa város tanácsához „a Schön Péter bártfai polgárnak egy Miklós nevű fiúnál („Knabe“) kint lévő másfél forintnyi követelése tárgyában“ (Iványi: Bártfa város levéltára 1520 sz. a.). Mivel nem hihető, hogy itt Miklós nevű fiúról lehet szó, biztosra veendő, hogy az egész egy *Knabe* Miklós nevű polgárra vonatkozik.

Az eddigiekből a következő végeredményt kapjuk:

1. A hazai okiratainkban előforduló Puer a latin puer-rel azonos és úgy ejtendő, amint a források írják; tehát nem pövér.

¹ Jahrbuch der heraldischen Gesellschaft „Adler“ in Wien 1884 pag. 110—111.

² Vierteljahrsschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde des Vereins Herald in Berlin 1890 : 177—178.

³ Jahrbuch des „Adler“ 1885 : 70.

2. Kezdetben keresztnév; később vezeté- és (nevezetesen a németeknél) családi név is.

3. A hazai kútfőkben csak latin alakjában ismerjük. A németek csak kezdetben használták, később németre fordították; lett belőle Kind, Knabe és Knäblein.

Magyar jelentését illetve fordítását nem ismerjük. Az OklSz. szerint van 1428-ban egy Georgius *Fyw*, 1478-ban pedig egy Blasius *Fyw* és így az OklSz. kérdésére a puerről szóló adatokra való hivatkozással némi bátorsággal kimondhatjuk, hogy a 15. század e két személye a Fiú-t már állandó családnévül használta. Ugyanazon forrás szerint találkozzunk 1505-ben egy Symon *Ifyw* dictus-sal, később akadunk Erdélyben egy *Iffiu* nevű családra és így több mint valószínű, hogy a puer magyarra fordítása a fenti esetekben „fiú” és „ifjú” lehetett.

Még csak egyet az elnevezés eredetéről.

Egyik-másik család őse testi fejletlensége vagy érett korában is szembeszökő fiatal, illetve gyermekes külseje miatt kaphatta e becéző nevet, de sokkal valószínűbb, hogy az egész nem más, mint a túlbecézés folyománya, mely oly régi mint a kultúra s mely ezer és ezer alakban és változatban még most is található s leleményesség dolgában kimeríthetetlen. Mindennapi dolog, hogy a magyar falusi ember egyetlen fiát, kinék anyakönyvileg elismert és beiktatott keresztnéve van, nem e néven, hanem „gyerek!”-nek szólítja. Ismertem egy magyarországi, de német nyelvű családot, melyben két fiú s két leány volt; mindegyiknek volt kellő keresztnéve; az egyik fiú azonban mindig „bubi”, a másik „burschi” volt; az egyik leány volt „Mádi”, a másik „Médi” (= Mädchen). A Médi már régen anya, de még mindig Médi, vagy hogy a névnek komolyabb hangzása legyen: Méda. Ismerek egy családot, melynek egyetlen fiának három keresztnéve van: Károly Miklós Pál, de ha hívják, vagy ha róla a házon kívül beszélnek, akkor mindig csak „pubi”; pedig szinmagyar család ez. Hogy a „pubi” valamikor a fiára át fog szállni, attól nem tartok, de a 13. században ez könnyen megtörténhetett.

Gegus = Gegő.

Valamikor személy-, most csak helyel-közzel előforduló családi név, melyről nyelvtörténelmi szótáraink keveset tudnak és egymástól eltérő, többnyire kérdéses magyarázatokat adnak.

A dömösi apátságnak Koppány nevű tolnamegyei birtokán már 1138-ban találkozunk egy *Gegu* = *Gegő* nevű jobbággal (Knausz 1:95). A veszprém-, ma zalamegyei Paloznak nevű helységben él 1222-ben egy *Gege* = *Gegő* jobbág (Fejér VII. 1:210). 1224-ben van a pannonhalmi apátságnak egy *Guegus* nevű jobbágja (Pann. ltár. Capsa I. B.). László országbíró s Bács megye főispánja 1229-ben bizonyos *Gegus* ügyében ítél-

kezik (uo. 220). 1298-ban tanusítja a nagyváradi káptalan, hogy a bethleni Bethlen-család ősei a Biharmegyében fekvő Bálk nevű birtokukat eladták (Fejér VI. 2:152). Az eladók között szerepelnek Miklós fia *Gegus* és Apa fiai Gergely és Jakab. Midőn az erdélyi káptalan 1305-ben tanusítja, hogy ugyanezen eladók többi között az erdélyi Betlent és Almakeréket maguk között felosztották, akkor arról értesülünk, hogy Apa comesnek három fia volt: az 1298-ban szereplő Gergely és Jakab, valamint az 1305-ben már nem élt Miklós, kinek jogutóda 1298-ban fenti *Gegus* volt; most azonban mint Miklós fia *Gergely* szerepel (Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen 1:230), s ez tudtommal az első eset arra, hogy *Gegus* a *Gergely*vel azonosítva van. Ezen adat azonban nem elegendő bizonyíték. Mindenekelőtt fontolóra veendő, hogy az illető okiratot csak későbbi másolatokból ismerjük és hogy Apa fia Miklós fia 1305 után már nem mint Gergely szerepel. 1326 szept. 24-én találjuk ugyan, hogy Károly király a Dézsvár és Kozárvár közötti határ megállapítására felhívja az erdélyi káptalant s királyi kiküldöttnek többiek között *Miklós fia Gegus* is kizemeli (Bánfi-Okltr. 1:55), de itt, bármennyire is valószínű, nem merem határozottan állítani, hogy alatta Apa unokája értendő. Nevének változatai pedig a következők: 1322. *Gyegus*; 1340. *Jegus* (= *Gyegus*); 1345. *Gegus* (de akkor már csak flairól van szó); 1349. *Geegus* és e néven nevezik őt később is (Urk. 2:25. 67. 202 skk.). Ennek oka kétségtől az, hogy őt atyjának Gergely nevű fivérével akarták megkülönböztetni. 1328-ban tanusítja a somogyvári konvent, hogy a Bő nb. Tivadar fia *Gege* megvásárolta a somogy megyei Főnyed-et; az illető okirat azonban *a vevőt kétszer Gegus-nak is nevezi* (Anj. 2:365). *Gege* vagy *Gegő* tehát *Gegus*. 1345-ben egy *Gege* fia Benedek valkó megyei birtokos (uo. 5:146); 1354-ben Somogy megyében György fia *Gegew* (= *Gegő*) Inke földesura (uo. 6:199). 1394-ben van Zalamegyében Apáti *Gegus* fia István (Zalam. Okltr. 2:262). 1403-ban (uo. 317) szintén Zalamegyében Alsóráthki *Gegew*.

A legfontosabb támasztékot arra, hogy *Gegus*, *Gyegus*, *Gegő* a *Gergely* név változatai, csak a 14. század végén és a 15.-nek első harmadában találjuk. 1422-ben t. i. olvassuk, hogy az országbíró egy már régóta húzódó örökösödési pörben ítélkezik, melyben a veszprémi megyei Mezőlaki család tagjai mellett egy Mikefalvai *Gegew* fiai: *Péter esztergomi prépost* és *Illés* mint felperesek szerepelnek (Fejér X. 6:511—517). *Gegew* neve ezen okiratban még többször előfordul s hogy Fejér közlése hibátlan, bizonyítja az, hogy ezen *Illés* mint *Elias filius Gegew* 1419-ben Tolnamegyében meghatalmazottként működik (Zichy-Okltr. 6:529). Mikefalva zalamegyei helység, de volt *Gegő* fiainak a zalamegyei Csehin is birtokuk és így magyarázhatjuk, hogy *Péter* prépostot és *Illést* némelykor *Csehin*ek is nevezik, amint ezt pl. 1421-ben Zalam.-Okltr. 2:426 világosan mutatja

(Elias filius *Gegew* de Chehy). E Csehi Péter, kit 1391 óta ismerünk és ki 1421-ben mint esztergomi nagyprépost halt meg, az esztergomi kanonokok sorozatáról szóló egyik műben (Kol-lányi: Esztergomi kanonokok 1100–1900) *Gergely fia*. E mű nagyszámú okirati adatra hivatkozik, melyeknek legnagyobb része egyelőre nem áll rendelkezésemre, de ismerek olyant, mely mind a többieket feleslegessé teszi. A vatikáni levéltárban őrzött egyik okirat (Monum. rom. episc. Vespri. 2:300) szerint 1395. ápr. 3-án „dominus *Petrus Gregorii praepositus ecclesiae sancti Georgii de viridi campo Strigoniensis dioecesis*” vagyis Gergely fia Péter, az esztergomi szentgyörgyi zöldmezei prépost, illetve fenti Gegő fia: Mikefalvai s csehi Péter szerepel. Mindezeknek alapján bebizonyítottnak veszem, hogy *Gegus és Gegő a latin Gregorius vagyis a magyar Gergely névnek változatai*.

Teljesség kedvéért még kiemelendő, hogy 1418-ban egy *Geges* fia János mint borsodmegyei jobbágy szerepel (Zich. 6:518); itt tehát *Gegus* még keresztnév. 1439-ben azonban a kalocsai káptalan egyik kiadványában (uo. 8:644) *Anthoni* *Geges de Marus*, vagyis: Marosi Geges Antal fordul elő s itt Geges már családi név, amint erre az Oklsz. is többrendbeli adatot ismer. De mindezen esetekben azt hiszem, hogy egyikök sem „gögös“, „gégés“ vagy „gégös“, hanem hogy mindegyikben a *Gegus és Gegő* változatával van dolgunk és hogy minden családnév itt valamely Gergely nevű ősnak az emlékezetét őrzi.

Hecceser, Hetes.

III. András királyunk és Albert osztrák herceg az 1291. évi magyar-osztrák hadjárat bevégezése előtt a békekötés céljából személyesen tanácskoztak. Az összejövetel helyét az osztrák Ottokár rimes krónikája (43922 skk.) következőleg jelöli meg:

bi Prespurge lit
ein velt lanc und wit
bi *Hecceser* dem dorf,

vagyis: Pozsonynál fekszik egy hosszú s tágas mező a Hecceser nevű falu mellett. Régibb összefoglaló műveink tudomásom szerint nem említik e földrajzi tárgyat és földrajzi lexikonainkban hiába keresnők, de még az osztrákokban sem találunk. Pauler Gyula az egyedüli, ki „A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt“ című művében (első kiadás, 2:739) a krónikás ezen adatát felhasználja s a kérdéses helységre nézve kérdezi, vajjon nem Kitzsee dorf-e ez? vagyis a mosonmegyei Köpcsény (= Kittsee). De nem az! Miskóc nb. Bars comes az atyja által alapított sopronmegyei sz. Mária-kolostort 1225-ben többi között az osztrák területen Pozsony mellett fekvő Wlocendorf nevű birtokkal ajándékozta meg; e birtok későbbi okiratokban Fluecendorf és Flezyndorph alakban s szerepel és más

helyen (Tört. Tár. 1908:504—505) kimutattam, hogy helyes kiejtése csak Flossendorf vagy Flössendorf (a német Floss vagy Flösse a. m. a magyar tutaj) és hogy Moson megyében az ausztriai határon feküdt. Midőn már most 1225-ben e Flossendorft meghatárolják, azt mondják, hogy első határvonala a mosoni országot mentén déli irányban többi között *Heteser* határáig vezet (Sopronm. Oklir. 1:14). 1233-ban (Wenzel 1:195, tévesen 1223) kijelenti ugyanezen Bars comes, hogy fenti (sz. Máriai) zárdának Fluecendorfon kívül még az osztrák határon (in confinio Teutonie) fekvő *Heteser* nevű helységnek egy részét adományozza. Erre az adományozására hivatkozik 1237-ben is, midőn ismételten az osztrák határon lévő *Heteser* nevű nagy faluról (magna villa) szól, melynek egyik felét a nevezett apátság már atyjától, tehát már a 12. század végén kapta (uo. 11:300). Midőn Flössendorft 1278-ban újra meghatárolják (Knauz 2:88), azt mondják, hogy egyik határvonala *Hetteser* földjeit jelöli s hogy az egész táj Ausztria, Pozsony- és Moson-megye határvidékén terül el. Ezzel tehát tisztázva volna Heteser fekvése s egyúttal bebizonyítottuk, hogy Ottokár Heccesere nem más, mint az 1225-től 1278 ig okiratilag szereplő Heteser.

Mi a helyes kiejtése? Itt mindenekelőtt fontolóra veendő, hogy régibb okiratainkban (de újabbakban is) az *er* szótag részint önállólag, részint pedig valamely összetett szóban mint kezdő-, közép- és végtag számtalan okirati adatokban található, pl. 1270: in quodam fluviolo qui vulgariter *Er* vocatur; 1493: Attingeret locum Kerekerhath; 1256: in campo versus Zarazer; 1400: aquam quae vocatur *Ergyolch* (v. ö. Oklsz. 190—192). Valahányszor már most az *er* földrajzi tárgy nevében szerepel, *mindig és kivétel nélkül valamely folyó vagy álló vízzel van kapcsolatban és többnyire a. m. a folyó ága, amit rendszeren ér-nek neveziünk.*

A második figyelemreméltó pont az, hogy már a 13. század óta többrendbeli *Hetes* nevű helység létezett és még létezik. Már a fenti Bars comes tanúsítja 1225-ben (Sopr. Oklir. 1:15), hogy (a valószínűleg Komárom megyében feküdt) *Hetes* nevű birtokát három halastóval együtt a fenti apátságnak ajándékozza.

Bodrog megyében van 1297-ben egy *Hetys* nevű birtok (Haz. Okmtr. 7:264), mely 1364-ben már *Hetes* (Zichy-Oklir. 3:245) és azóta mindig csak e néven szerepelt. Somogy és Zala megyében most is van *Hetes*, *Hetés* helység. Mindebből arra kell következtetnünk, hogy Bars comesnek két Hetes nevű birtoka volt, melyeknek egyike (a pozsonyi-mosoni-osztrák határon) egy ér mentén feküdt és melyet a másiktól való megkülönböztetés céljából Hetesér-nek neveztek.

A pannonthalmi apátságnak volt 1237-ben a Lázi nevű veszprémmegyei birtokán egy *Hetes* nevű szúcse (Wenzel 2:8); a zalamegyei Hetés-nek (mely W. 12:9 szerint már 1270-ben felmerül) 1336-ban több birtokosa van, kiknek sorában *Hetys*

fia János fiai: Hetesi Erb és Miklós is szerepelnek (Zalam. Okltr. 1:315). Ez utóbbi adatból világosan kitűnik, hogy Hetes keresztnév és miután az 1336-ban szereplő Hetesi Erb és Miklós nagyatyja kétségtelenül már 1270 előtt meghalt, bátran állíthatjuk, hogy a zalamegyei Hetés helység nevét ezen úrtól vagy ennek valamely azonos nevű ősétől kapta s ennek alapján a Hetes nevű egyéb helységekről, beleértve fenti Bars comes két birtokát is, ugyanazt mondhatjuk.

Hernád és összetételei.

Hernád nemcsak folyó, hanem helységnév is. Hernád nevű pusztá van Pest megyében, Hernátfa helység Baranya megyében, Hernád összetételű helységek vannak Abauj megyében. Magyarázatukat a következőkben találjuk.

Vas megyében van még most is (Alsó- és Felső-)Mesteri nevű helység, ennek birtokában a legrégebbi korban különféle családok voltak, azonban a Mesteri családnévét közösen használták. Mesteri (= de Mestur) István már 1268-ban szerepel. Ezen családcsoportokból kiválik egy ág, melynek egyenes őse *Herrand* 1326-ban már nem élt (Haz. Okmtr. 3:80). Három fia (István, László és Móric) folytatja a családját, melynek tagjai állandóan a Mesteri nevet használták. 1435-ben azonban olvassuk, hogy a király a Vas megyében lévő *Hernad-mestery* nevű birtokot Palicsnaszentpéteri György fiainak akarja adni, s ez ellen számos „*de altera Mester*” nevű család óvást emel (uo. 368). 1447-ben találkozunk *Herandmestery* Péterrel. 1502-ben *Hernalthmesteri* Mihály fiai fordulnak elő (uo. 381 és 5:392) stb. Ennek a magyarázata abban rejlik, hogy a Mesteri-családban végbement egyik birtokfelosztás alkalmával a család egyik tagja az osztályrészül kapott területet megkülönböztetés végett Hernádmesterinek nevezte s ezt saját családi nevének is felvette. Világos azonban, hogy Herrand, kinek fiai 1325-ben merülnek fel, nem lehetett az új nevet nyert helység névadója, mert azon „*de alia Mesteri*” nevű családtagok szintén az ő egyenes ivadékai. Volt azonban az ő István nevű fiának egy szintén Herrand (Herranth) nevű unokája, kivel 1375-ben találkozunk (uo. 3:97) és így világos, hogy a helység ezen II. *Herrandtól* kapta nevét, mely a fentieken kívül a következő alakokban is szerepel: 1449: *Hernalthmesteri*; 1473: *Hernalthfalwa*; 1497: *Hernad Mestery* (Csánki 2:755).

A *Herand*, *Herrand*, *Herant*, *Herranth* személynév nálunk a 13-ik század óta elég gyakran fordul elő. 1227: Zaah (= Száj) nb. *Herrand*, a nógrádmegyei Gerge birtokosa (Wenzel 6:445). 1255: Héder nb. *Herrand*, ki 1275-ig szerepel, kir. lovászmester és Trencsén megye főispánja. Midőn 1297-ben róla írnak, akkor *Hernard*-nak nevezik. (W. 12:604). 1256-ban *Herrandus* a neve (Haz. Okmtr. 8:70). 1275-ben van a zala-

megyei Márkföldön Vros fia *Herrandus* (W. 9:120). 1284: Vas megyében Perbesei *Herrand* (uo. 409). Somogy megyében Várdai *Herrant* (H. O. 7:191). 1288: Veszprém megyében Szőröcsöki *Herrand* (H. O. 8:259). 1300: (Szabolcs megyében) Egyeki *Hernanch* (uo. 8:414).

Hogy Héder nb. Herrandot 1297-ben Hernardnak nevezik, az ugyanazon hangváltozás, mint Henricus helyett Hernicus (W. 8:78 do. 1263 és uo. 208 do. 1268). Hogy Herrand régi német személynév, kétségkívüli dolog. 879-ben az emmerami apátság részére kiállított adománylevélben egy *Herrant* is tanu (Fejér. VII. 1:81); Stájerországban 1259-ben „von Wildon hern *Herant*“; Ottokár rimes krónikája 5954, 9872. versben (és utána mindig) *Herrant* néven szerepel.

Hogel, Hugel.

Az esztergomi keresztesek konventje tanúsítja 1223-ban, hogy a Hetény nevű komárommegyei birtokot *Hogel* nevű komáromi főesperesnek eladta (Knauz 1:241). 1233-ban *Holgerius* komáromi főesperes az esztergomi káptalan tagja (uo. 291). 1236-ban találjuk, hogy a pozsonymegyei csallóközi Abony nevű helység birtokosai IV. Bélát arra kérik, hogy a Csehországból oda bevándorolt őseiknek III. Istvántól kapott jogait erősítse meg. A kérelmezők között van egy *Hugel* nevű is (Fejér IV. 1:59). A csatári konvent pedig tanúsítja 1305-ben, hogy egy *Hugel* nevű zalamegyei birtokos özvegye hitbéri s hozományi követeléseit megkapta. (Anj. Okmtr. 1:100). Holgerius kétségkívül Hogel főesperessel egy és ugyanazon személy és a latinositás szüleménye. Hogy Hugel sem más, mint Hogel, szintén biztosra vehető. — A név jelentésére nézve német forrásokban a következő támasztékokat találjuk.

A Thüringiában törzsökös Buch nevű ősrégi grófi s nemesi család őseinek sorában van 1206-ban *Hugoldus* comes de Buoche (Vierteljahrsschrift des Berliner herald. genealog. Vereins Herold 1889:269). A meissenai Taubenheim-családban van 1387-ben Taubenheimi **Hugel** neje (él még 1406-ban; uo. 1892:120). A szintén Meissenben törzsökös Schleinitz-családban van 1391-ben *Hugolt* meissenai kapitány (uo. 1891:449). 1408-ban él Schleinitzi *Hugolt* lovag, a meissenai őrgrófok udvarmestere (uo. 1891:449). 1457-ben él Taubenheimi *Hugel*, a szász választófejedelem fiának udvarmestere (uo. 1892:121). 1465-ben él egy Taubenheimi *Hugo* (uo.). 1503-ban él Sleinitzi *Hugold* (uo. 481).

Mindezek alapján bátran kimondhatjuk, hogy a hazai okiratainkban előforduló Hogel és Hugel nevek a Hugo németes változatai, illetve becézői (= Hugi).

Konya.

Szótáraink s így az Oklsz. szerint is a. m. hangend, gebogen, mit herabhängenden Ohren, de az Oklsz.-nak azon adatai, melyek e magyarázatnak megfelelnek, csak a 17. század végével kezdődnek. Az ezeket megelőző adatok (1426-tól 1598-ig) a Konya nevet csak mint vezetéknévet ismerik, pedig bebizonyíthatjuk, hogy sokkal korábban dívott.

Tudtommal legelőször találkozunk e névvel 1327. aug. 1-én, midőn az országnagyok sorában *Konya* mint királynéi tálnokmester szerepel (Fejér VIII. 3:236), akivel még számtalanszor találkozunk és akiről mindjárt kijelenthetjük, hogy a Nógrád megyében törzsökös Katyisz nb. Szécsényi-család sarjának, Tamás vajdának a fia. Az 1327. évi adatok után következőkből az alábbiakat közlöm. 1329: Nekkel székesfehérvári polgár fia *Konya* (Anj. Okmtr. 2:446); 1333: a fenti Szécsényi Tamás vajda s fia *Nicolaus dictus Kona* (Anj. 3:44), s ebből kiviláglik, hogy a vajda fiának keresztnéve tulajdonképen Miklós, Konya csak a melléknéve. 1334: ugyanő mint *Nicolaus dictus Konya* királynéi tálnokmester (Anj. 3:79); 1337: ugyanő mint *Kona* királynéi tálnokmr (Apponyi-Okltr. 102); 1338: ugyanő: *Konya* (Anj. 3:470); ugyanazon évben Bars megyében Bars fia *Nicolaus dictus Kona* (Botka: Bars megyei oklevelek 22); 1339: a fenti *Konya* (Anj. 3:611); 1340: ugyanaz (uo. 4:5); 1355: olasz *Konya* (uo. 6:367); 1355: *Konya* egri érkanonok (Z. 2:607); 1357: *Konya* budai kanonok (uo. 609); 1358-ban Erdélyben fordul elő Kendhidai *Conya* (Urk. 2:152); 1360: Roskoványi *Konya* birtokos (Hazai Okltr. 265); 1361 kör. Aba nb. Somosi *Konya* (Turul 1:123). 1365: Muroi *Konya*, temesmegyei birtokos (Temesm. Okltr. 103); 1368: Köcski *Konya*, vasmegyei birtokos (Sopronm. Okltr. 1:375); 1370: a Sopron megyében törzsökös Osl nb. *Conya* zágrábi prépost (uo. 389); 1379. jan. 6.: Pál fia *Konya*, a pozsonymegyei csallóközi Hodos részbirtokosa (a pozsonyi káptalan országos levéltára, Capsa 28. fasc. 2. nr. 23); 1383: Csatár *Konia* leánya Dorottya, barsmegyei birtokos (Palásthy-Okltr. 1:155); 1391: Kamonyai *Konya*, zemplénmegyei birtokos (Sztáray-Okltr. 1:506); 1396: Ligvándi *Konya* leánya Klára, sopronmegyei birtokos (Soprm. Okltr. 1:525); 1408: Fabianus *Konya*, nagymuzsaji községi előjárósági tag (Károlyi Okltr. 1:544); 1424: Bátori *Konya* fia László, hevesmegyei birtokos (uo. 2:91); 1499: Paulus *Konya*, mérki (Sztarmár.) lakos (uo. 3:35); 1539: Néhai *Konya* Lukács leánya Potenciána, csanádmegyei birtokos (Haz. Okmtr. 5:439).

Az eddigi adatokból a következő tűnik ki:

a) A név mindeddig három alakban ismeretes; ezek Kona, Konia, s — ami a leggyakoribb — Konya. Miután egyetlen egyszer sem Koonya vagy Kownya,¹ több mint valószínű, hogy

¹ A győrmegyei Kóny helység pl. 1220-ban Coun (W. 11:158), 1486-ban Coon.

helyes kiejtése nem mint általánosan elfogadták, *Kónya*, hanem a rövid *Konya*.

b) Szécsényi Konya az egyedüli, akiről tudjuk, hogy egy-néhány megbízható okirati adat szerint tulajdonképen a Miklós keresztnévet viselte; de ezt, amint már kiemeltem, csak egy-néhány okirat említi, míg a reá vonatkozó adatok legnagyobb része őt szereplésének végéig csak Konyának nevezi. Az utána következőket a kútfők kivétel nélkül csak Konya néven említik, a 15. század kezdetén pedig Konya mint vezetéknév merül föl. Szécsényi Miklósnál tehát a Konya csak mellék- és nem vezetéknév, mert utódai is csak a Szécsényi nevet használták, míg mind a többiekénél, kik a 14. században e néven szerepelnek, *Konya határozottan a keresztnév*.

Ami a névnek jelentését illeti, szükséges mindenekelőtt, hogy külföldi forrásokban való előfordulását foglalkozzunk. — Van erre több adatunk:

a) 1355. jan. 21-én tanusítja Puchheimi Albert alsó-ausztriai úr, hogy alsóeggendorfi birtokát tartozandóságaiival együtt az osztrák Pergau Ulriknak alzálogba adja Bécsben *Miklós gróf „a Guniamester“ (für Graf Nikolaus den Guniamester) és a néhai öreg Harsendorfinak leányával kötött házasságából született fia helyett* mindaddig, míg e gróf a vestenburgi (osztrák) házra támasztott igényeiről le nem mond; akkor pedig Alsóeggendorf ismét felszabadul e zálog alul (Urkundenbuch von Oberösterreich 7:398: nr. 387). Ennek magyarázatára szolgáljon a következő: Sopron megyében még most is egy Hasfalva, németül Haschendorf nevű helység van, melyet a 14. század közepén *Harsendorf*-nak (Horsundorf) nevezték, ezt I. Károly királyunk egy Ausztriából hozzánk bevándorolt és királyi szolgálatba lépett ausztriai lovagnak adományozta. E lovag öregebb Wolfig, ki 1292. nov. 7-én még Alsóausztriában mint „herr Wulfing von Gottesprunne“ (ma Göttlesbrunn) szerepel. Magyarországon azonban fiait Harsendorfer-eknek nevezték s ezt Harschendorfernek is vehetjük. Ezen Harschendorfi öregebb Wolfig leánya Erzsébet 1347-ben Szécsényi Konya Miklós, akkor Sáros megye főispánjának a neje (H. O. 7:402), tehát kétségtelen, hogy a fenti okiratunk e házaspárról szól. De ezen okirat Miklós gróft *Guniamesternek* hívja, és ez nem egyéb, mint a magyar Konya mester németesítése; helyesen *Meister Gunia*-nak kellene lennie.

b) 1379-ben arról értesíti Carrarai Ferenc, Padua ura, a magyar seregek főparancsnokát, hogy szeretné, ha a magyar hadiönkéntesek között „*dominus Cogne Nicolaus*“ is volna (Tört. Tár. 1910:6). Valószínű, hogy Cogne nem más, mint a magyar Konya olaszos alakja.

c) 1391-ben elmondja a pápa, hogy Garai Miklós volt nádor és cinkostársai a székesfehérvári prépost ellen garázdálkodtak. Közöttük volt *Francho Konye*; ez a vatikáni kancellária

stilusa szerint a. m. Konya fia Francho (Mon. Rom. episc. Vesp. 2:275). Szécséni Konya Miklósnak tényleg volt egy Ferenc nevű fia, kit 1369-től 1408-ig ismerünk; az utóbbi évben mint országbíró halt meg.

d) 1403-ban utasítja Raguzai város előljárósága a Zsigmond magyar királyhoz menesztendő követeket, hogy előírás szerint járjanak el. Azon magyar országnagyok között, kikkel szintén tárgyaljanak, van *Francho Cognievich* is (Raguzai Okltr. 139), s ez szintén annyi, mint Konyafi Ferenc.

e) 1424-hez írja Windecke Eberhard, Zsigmond király életírója, hogy egy Schallaga Miklós nevű magyar főúr, „Simon Francken” fia arra bujtogatott és abban segédkezett, hogy atyja fivérének fiát, t. i. *Krungo Francken* fiát meggyilkolták. Más helyen már kimutattam, hogy e Schallaga Miklós nem más, mint a Katysz nb. Salgói Miklós, ki már 1418-ban mint Bán fia (Bánfi) Simon fia előfordul és számos büntett elkövetése után 1437-ben halt meg Velencében. Ő Szécséni Konya Miklósnak közeli nemzetségbeli rokona, de Windecke családtörténelmi adatai nem kifogástalanok. Konya Miklós dalmát-horvátországi bánnak három fia volt: Ferenc († 1408), Miklós (1369) és Simon (1387—1418). Schallagának tehát Ferenc a nagybátyja, de nem nagyatyja. Krungo Francken alatt Konya fia Ferenc értendő, hisz Krungo nem más, mint a Konya név alapos német ferdítése.

Mindezen példákból látjuk, hogy nevünk jelentéséhez mivel sem járulnak hozzá. Gunia és Krungo csak német ferdítések, a többiek is csak a magyar Konyát ismerik. Hogy „hajlott” és „lelógó fülü” keresztnév lett volna, azt nem fogadhatjuk el s itt ismételnem ki kell emelnem, hogy Konya az egész 14. században csak keresztnév, jelentését pedig nem ismerjük. Egy véleményyt azonban mégis megemlítek. Néhai Pór Antal úgy nyilatkozott egyszer előttem, hogy Konya talán nem más, mint a bibliai *Jechonja* vagy *Jeconias* zsidó király (597 Kr. e.). Ha tekintetbe vesszük, hogy régibb okirati kútfőinkben majdnem minden bibliai személynév és elég gyakran ferdítve szerepel, el kell ismernünk, hogy e leszármaztatás nem egészen alapelkül.

Köröspén.

Sopron megye tisztkara tanúsítja 1338-ban, hogy a Ságón birtokló nemesek osztályos egyezsége léptek (Hazai Okmtr. 3:134). Ezen nemesek sorában van *Keureuspen* fia István is.

Péter veszprémi püspök tanúsítja 1285-ben, hogy vámosi tizedszedőjét Pál fia *Crispint* a hadakozó jobbágyok közé felvette (uo. 5:70). Az egri káptalan pedig tanúsítja 1294-ben, hogy Balogi Tombold gömörmegei birtokos az ugyanazon megyebeli Batkában lévő birtokát *Crispyn* nevű tisztjének adományozta (Wenzel 10:160). Erdélyben pedig 1340-ben *Crispin*

fia Balázs deák szerepel (Teleki-Okltr. 1:62). Mivel tehát látjuk, hogy a latin Crispin (us) nevet már az Árpádkori okiratok is ismerik, kézzelfogható, hogy fenti *Keurenspen sem más, mint Crispin elég érdekes magyaros átalakítása.*

Ladány.

Ily nevű helységek jelenleg: Ladány (Torontál megyében), Kőrös-Ladány (Bihar m.), Nádasd-Ladány (Fejér m.), Őr-Ladány (Szabolcs m.), Püspök-Ladány (Hajdu m.), Vámos-Ladány (Bars m.), Tisza-Ladány (Szabolcs m.). Régi alakjai: 1212: *Lodan* (Haz. Okmtr. 8:14), 1352: *Ladaan* (Anj. Okmtr. 2:21), 1352: *Ladan* (uo. 5:633). Mindezen alakok egy személynévre vezetendők vissza.

A revisnyei Reviczky-család első kimutatható őse egy Hotimér nevű úr, ki 1272-ben Revisnyét kapta. Egyik utódja 1348-ban „Johannes filius *Lodan*“, ki még ugyanazon évben mint „filius *Lowdani*“ szerepel. 1351-ben „filius *Loudani*“.¹ 1382-ben „Johannes filius *Laudani*“; 1391-ben pedig ugyanezen család egyik tagja Dionysius filius **Ladan** néven fordul elő. (A revisnyei Reviczky-család okmánytára 5. 7. 9. 13). A leleszi prépostság szolgánépei között már 1214-ben fordul elő egy *Laudan* (Fejér III. 1:477). A Nádasd nemzetség tagjai között van Vasmegyében 1233-ban egy *Laudanus* nevű birtokos (H. O. 7:22). Nógrád megyében van 1238-ban egy *Loudan* (valamivel alább *Laudanus*) nevű Kalonda vidéki birtokos, kit 1243-ban *Lauduanus*-nak neveznek (Wenzel 7:57. 138). A zalavári nemes jobbágyok sorában 1256-ban Bakónaki *Loudan* is szerepel (Zal. Okltr. 1:29). Mindezeknek alapján bebizonyítottunk vehetjük, hogy Loudan, *Ladány* stb. a *latinus Laudanus személynév magyaros változatai.*

De következik ebből még más is.

A Sopron megyében még most is létező (Nemes- és Pór-) *Ládony* 1234-ben *Ladun*; 1395-ben *Ladon* és így nagyon közel áll az a föltevés, hogy ezen alakok is a Laudanus rokonai s ezt némi valószínűséggel a nyitrai megyei *Ludány*-ról is mondhatjuk.

Még megemlítem, hogy német forrásban is találunk idevágó adatot. Meissenben 1200-ban *Laudo* de Doebeln földeket adományoz a zellei klostornak (Herold 1889 283).

Locsmánd

Zala megyében még létező helység, mely régibb okiratainkban a következő alakokban szerepel: 1156: *Lusman* (Sopr. Okltr. 1:1). 1171: *Luchmann* (uo. 1:3). 1206–1218: *Luce-*

¹ Laudon hadvezér családja skót eredetű volt s neve régebben Loudon.

man (uo. 1:6). 1275: *Lutschman* (Wenzel 9:141). 1347: *Luchman* (Apponyi-Okltr. 159). 1361: *Luczman* (Csánki 3:593). 1365: *Luchusperg* (Sopr. Okltr. 1:366). 1387: *Leuczmanspurckh* (uo. 485). 1441: *Loczman* (Csánki 3:593). 1450: *Lwczman* (uo.). 1461: *Leullespurig* és *Luczlanpurig* (Sopr. Okltr. 2:411). *Lazman* (Csánki 3:593). 1481: *Lochman* (Csánki 3:593). 1562: *Lotsman* (Tört. Tár. 1911:108). — Német neve most is *Lotschmannsburg* és **Lutzmannsburg**, s ezért a magyar név eredete a németben keresendő.

A különféle német Mann-végzetű keresztnév a közép-korban roppant számban divott. Volt Altmann, Hartmann, Hermann, Karlmann, Lippmann, Patzmann, Petermann, Trautmann, Wichmann stb. A Würtembergben fekvő Teck valamikor önálló hercegség volt, uralkodóinak sorában VI. Lajos 1314-ben merül föl, s a kútfők némelykor **Lutzmann**-nak is nevezik. A pápai kancellária 1346. szept. 1-én kelt egyik okiratában mondja: „quod **Lucemannus** et Fridericus fratres duces de Tekke“ stb. (Supplic. ad Clem. VI. ann. V. pars II. fel. 172). Strassburgban volt 1335-ben *Lutzemann* von Utenheim; 1356-ban Lampert-heimi *Lutzemann* nevű elővárosi polgár; 1490-ben ugyanott Lampertheimi *Lutze* nevű soltész. Stájerország murai kerületi kapitányságában még most is van *Lutzmannsdorf* nevű helység, a bajor felső Pfalzban pedig *Lutzmannstein* nevű falu létezik. Mivel tehát a magyar helységet a legrégibb időben Luchman, Luceman, Lutschmann és Luczman-nak nevezték, kézzelfogható, hogy itt a legrégibb német bevándorlásnak egyik maradékával van dolgunk, hogy a helységet egy Lutzmann (Ludwig, Lajos) nevű német jövevény alapította s hogy az idő folyamában a *német Lutzmannból lett a magyaros Locsmán*.

Merculinus.

IV. László király tanúsítja 1279-ben, hogy az ő hivét, Perchin comest, kit Sziciliába küldött, visszautazásakor kirabol-ták, azért is elrendeli, hogy Perchin (anyai) nagybátyja *Merculinus* comes, Perchin hátrahagyott vagyonának felét kapja (Wenzel 12:253). Az okiratból látszik, hogy itt horvátországi emberekkel van dolgunk. Találkozunk azonban e névvel magyar uraknál is. 1286-tól 1301-ig szerepel *Merkulinus* (*Merclinus*) szepesi éneklőkanonok (Knauz 2:209. 495). 1291-ben egy *Merculinus* zólyomi kir. kamarafőnök (Fejér VI. 1:189). *Merklin* fia András 1331-ben budai polgár, 1337-ben pedig Tolna megyében birtokos (Anj. Okmtr. 3:252. 389). Alsó-Elzászban van egy Haslach nevű helység, melyről egy strassburgi nemesi család nevét vette. Ennek egyik tagja *Merklin* v. Haselah 1316-tól 1349-ig ismeretes (Jahrbuch der Wiener herald. Gesellschaft 1884:104). A badeni nagyhercegségben lévő Rust helységből származott a Strassburgban élt nemesi Rust-család, melyben

Merklin 1344-től 1356-ig szerepel (uo. 1885:33). Az alsó Elzászból származó nemesi Born-család egyik tagja: **Merckel**, 1388-tól 1390-ig ismeretes (uo. 1884:84). Az utóbbi adat majdnem bizonyossá teszi, hogy az eredeti alak Merkl, az ismert Marcus = Márk névnek német becézése (Märklein, Märkl).

Óbér.

Vasmegyei helység neve; régibb alakjai a következők: 1271: castrum *Olber* (Haz. Okltr. 60). 1281: terra *Albert* (Wenzel 9:297). 1291: terra *Alber* (uo. 12:503). 1455: *Albir alio nomine Albersdorff*. 1455: *Alber* (Csánki 3:732).

A fejemegyei Vaján van 1237-ben egy *Olbert* nevű jobbágy (W. 7:42). 1257-ben *Olbriht* fia Baranya megyében az Okor folyó mentén birtokolnak (uo. 11:436). 1269-ben ugyanezeknek az atyját *Albereht*-nek nevezik (H. Okltr. 56). 1271-ben *Olber* de castro *Olber* nevű birtokosról van szó Vas megyében (H. Okltr. 60). 1274-ben a fejemegyei Szentgyörgyön egy *Olbert* nevű birtokos van, kit az illető okirat (Wenzel 9:86. 87) többször *Albeus*-nak nevez. 1283-ban a vasmegyei Csói-családbeliek egyik tagja *Olber* néven szerepel (Haz. Okmtr. 8:230). 1299-ben Somogy megyében Batyáni *Olbricht* nevű birtokossal találkozunk (Wenzel 10:359) és ugyanekkor van Vas megyében *Olbir* fia Matya (uo. 12:645). 1308-ban a sopronmegyei Damonyaiak között *Olberth* fia *Olberth* szerepel és ugyanezen okirat egynéhány sorral alább róla mint „*praeatus Olber*“-ről tesz említést (Sopr. Okltr. 1:70). 1312-ben ugyanő szerepel mint *Alber* fia *Alber* (uo. 74). 1336-ban van Bihar megyében *Olbrehtus* csörgödi birtokos (Anj. Okmtr. 3:276). 1341-ben a Csóiak között *Alber* fia Pál, kit 1345-ben *Albert* fia Pálnak neveznek. 1353-ban *Olbruht* fia *Olbruht*ot említik (Sopr. Okltr. 1:162. 182. 238).

Mindezen adatokból kiviláglik, hogy *Alber*, *Albereth*, *Olber*, *Olbriht*, *Olbruht* nem más, mint a német *Albert* vagy *Albrecht* név magyaros változatai és rövidítései. Habsburgi Albert magyar király Magyarországra vonatkozó okirataiban mindig és kivétel nélkül Albert-nek nevezi magát, holott német okirataiban az Albrecht nevet használja. Említésreméltó még az is, hogy a német Albrecht és Albert helyel-közzel mint *Obrecht* szerepel. A lotharingiai Saarialben városból származó Albe nevű családok egyikében van 1374-ben Obrecht v. Albe. A Neuenstein nevű strassburgi nemes család tagjai között van egy Obrecht († 1419), kinek szintén Obrecht nevű fia 1481-ben halt meg.

A Sziléziában fekvő kamenzi kolostor halottas könyvében olvasható: Ob (iit) *Olbertus* frater Haynrici Santkonir. A Meissen örgrófságban törzsökös Falkenau-családban szerepelnek: 1315-ben *Albert*, 1318-ban *Ulbricht*, 1323-ban *Ulbricht* der Nothafte v. Valkenowe; Zsigmond lengyel hercegnek budai

számadásaiban (1502) szerepel egy *Olbricht* nevű sáfár, egy *Olbricht* nevű szolga és egy *Olbricht* nevű szabó. (Történelmi Tár 26: 184—212).

Obulgan.

Midőn IV. Béla király 1238-ban a vasmegyei várjobbágyok földjeit bizottság által megvizsgáltatta, hogy a királyi vártól netalán elidegenített földeket visszaszerezze, azt találjuk, hogy a kiküldött bírák a Vas megyében lévő Zsédény nevű pusztát egy *Obulgan* nevű úr fiainak ítélték (Haz. Okmtr. 8:33). Midőn I. Károly király 1325-ben a hűtlen Ingrám egyik sopronmegyei birtokát Héder nb. Dezsőnek adományozta, azt mondja, hogy *Obulgan* fia Dénes néhai (IV.) Béla király szolgálatában Pózsonyból hazatérni igyekezett, ezalatt őt Ingrám orvul megtámadva foglyul ejtette s az osztrákoknak kiszolgáltatta stb. (Sopronm. Okl. 1:101). 1260-ban találjuk, hogy a vasmegyei Zsédényi Patasz özvegyét férjének rokonai kielégítik. Ezek között van Obulgan fia Sándor is (Haz. Okltr. 39). 1267-ben *Obulgan* fia Sándor fogott bíró egynéhány vasmegyei birtok ügyében (Wenzel 10:450). 1277-ben Baszti (= de Bozth) *Obulganus* kir. kiküldött a Kér nevű sopronmegyei birtok ügyében (uo. 42). III. András alatt (1290—1301) Baszti (nobilis de Bozch) *Obulganus* kir. kiküldött egynéhány sopronmegyei birtok ügyében (Wenzel 10:417). Mindezen esetekben tehát azt találjuk, hogy Obulgan férfi keresztnév és hogy Obulgan és fiainak birtokai Sopron- és Vas megyében feküdtek. Vajjon itt egy és ugyanazon család tagjairól van-e szó? nem lehet határozottan megállapítani. 1429 óta azonban már ilyen nevű földrajzi tárgyra is akadunk. Akkor t. i. arról értesülünk (Sopr. Okltr. 2:144), hogy Baszti Benedeknek egyik sopronmegyei birtoka az *Abulgan bazthya* nevet viseli. Ebből teljes bizonyossággal kiviláglik, hogy a sopronmegyei Baszt, mely már a 13. században egy Obulgan nevű úré volt, az idők folyamán egy szintén Obulgan nevű Obulganfinak jutott osztályrészül és hogy e birtokrész a többi baszti részekről való megkülönböztetése céljából urától az Abolgánybaszt nevet kapta. 1438-ban a fenti Benedek birtoka: *Abolganfalua Bazth* (Fejér 11:182). 1466-ban a birtok neve *Abalganfalva* (Sopr. 2:429). Ugyanakkor más helyen (Csánki 3:600) *Abolganbazth* néven is szerepel. 1479-ben *Aboganfalwa* a neve (Sopr. 2:520). Hogy mit jelent e név, egyelőre ismeretlen, de mielőtt erről bővebben beszélnénk, szükséges, hogy a következőt is kiemeljük.

Abolgánfalva mellett 1479-ben egy Goganbazth nevű helység is szerepel (Sopr. 2:520). Mivel pedig Gogán a legrégebb időktől fogva középkorunkban elég gyakran használt férfinév volt, Gogánbaszt sem lehet más, mint Basztnak oly része, mely egy Gogán nevű úrtól valamely birtokfelosztás alkalmából vette nevét. De van itt még egyéb feltevésnek helye, mert Abolgán

és Gogán között némi hangtani rokonság érezhető s ennek alapján feltehető volna, hogy Abolgán és Gogán egymással azonos. De ez nem áll. A még fel nem osztott Baszt-on voltak 1281-ben Herbert fiai: *Baszti* (= de Bozty) *Gogán* és Adorján (Wenzel 9:317); ugyanezen Gogán 1288-ban a Nagymartoniak ügyésze (Haz. Okmtr. 5:72); így tehát nem szenvedhet kétséget, hogy Gogánbázth, a mai sopronmegyei Gogánfa, nem Obulgántól, hanem Herbert fia Gogántól kapta nevét.

Már fentebb mondtam, hogy a név jelentését nem ismerjük. Keressük tehát legalább Magyarországon kívüli nyomait. 1235-ben Almissa város békét köt Raguzával. Az almissai városi képviselők sorában van *Oblegan* is (Wenzel 11:282). 1267-ben találjuk, hogy Zágráb megye főispánja Koncsán nevű birtok ügyében két fél között bíraskodik. Az érdekelték között van *Obulganus* zágrábi nemes várjobbágy is. (Codex Turopoljensis 1:22—23). 1271-ben találjuk, hogy Szlavónia bánja egynéhány jobbágyát a nemesi várjobbágyak közé sorozza; köztük van egy *Obulganus* is (uo. 25). 1273-ban Domomyr fia *Obulganus* a szlavóniai bán bírótársa (uo. 29). 1288-ban olvassuk egy Brazza szigetén hozott bírói ítéletben (Wenzel 4:335), hogy az egyik bíró: nemes Cherusio *Obelgano*. Ezekből az adatokból a név jelentése nem derül ugyan ki, de annyi mégis bizonyos, hogy nem holmi ős magyar, hanem a délszláv és dalmát vidéken törzsökös és onnan hozzánk jutott keresztnév.

Ompud.

Jelenleg már nem divó, de legrégibb korszakainkban a legkülönbözőbb társadalmi rétegekben elég gyakran szerepelt személynév, melynek jelentését mindeddig nem ismertük. Már 1136-ban akadunk egy *Ampud* nevű országnagyra, kinek talán fia *Ampudinus* 1162-ben mint országnagy, 1164-ben mint szlavóniai bán, 1165 és 1167-ben mint nádor, később megint mint bán és végre mint erdélyi vajda működik. Neve különféle alakban fordul elő. 1162: *Ampudinus* comes (Sopr. Okltr. 1:2); 1165: temporibus *Ampudii* bani (Kukuljević: Cod. dipl. 2:67); 1165: *Ompud* palatinus (Zichy-Okltr. 1:2); 1166: *Ampudinus* palatinus (Haz. Okmtr. 7:1); 1167: Ego *Ompodinus* comes pallatinus atque banus (Kukuljević 2:75); 1171: *Ambodinus* banus (Sopr. 1:3); 1172: *Ampudinus* palatinus (Pannonh. Okltr. 1:604). Fia: *Ampudinus* 1199-ben Szolnok megye főispánja (H. O. 5:4). 1223-ban tanúsítja a nádor, hogy a Sopron megyében lévő kedhelyi monostor apátja egy rétet kapott. A többnyire sopronmegyei tanúk sorában van *Oppodinus* comes is (Fejér III. 1:427; helyesen Ompodinus), kiről feltehetjük, hogy ugyanaz. 1267 körül egy *Ompudus* Béla királyfinak az aludvarbírája (Haz. Okltr. 55); 1269-ben ugyanő mint *Ompudin* fordul elő (Zala-megyei Okltr. 1:53); 1276-ban van egy Boszniai *Ompud*

bán (Margitlegenda); 1277: *Ompudinus* alországbiró (Sopr. 1:42). De viselték e nevet nemcsak országnagyok és főurak, hanem a közép és alsórendű osztályok tagjai is. 1211-ben *Ompud* fia Kuze a tihanyi apátság szőlőművese (Wenzel 1:124). 1233: (W. 6:530). A komárommegyei Igmándiak sorában egy *Ombud* is szerepel. 1237: *Ombud* fiai Sopron megyében (H. O. 3:3; v. ö. Wenzel 7:191 ddo. 1240); 1245: *Ambud* vasvári örkanonok (H. O. 8:45). 1252: *Ompud* comes de PZ. (A zágrábi káptalan kiadványa. F. IV. 2:169). 1255: Pozsony megyei Csallóközben Karcasai *Ombud* fiai (W. 2:257). 1256: *Ombud* a fenti vasvári örkanonok (H. O. 8:72). 1262-ben van Zala megyében *Ompud* fia natus a Törek nevű helységből (Zalam. Okltr. 1:40). 1266: *Ompud* a zalamegyei Rokolyán táján birtokol (Zalavári apátság Okltra 523). 1269: Zaránd megyében *Hompudinus* varsányi birtokos (Zich. 1:19). 1270 körül. Somogy megyében Rádi *Ompudinus* (H. O. 7:123). 1270: Heves megyében Tomaj nb. *Ompud* abádi birtokos (H. O. 6:171). 1287: Komárom megyében Macsalai *Ompudinus* (Knauz: Monum. eccles. Strigon. 2:221). 1291: Esztergom megyében Kurali *Ompod* fia Miklós (Knauz 2:312 és 517 ddo. 1302). 1295: Valkó megyében *Ompud* fia János (Anjoukori Okmtr. 4:537). 1302: Somogy megyében *Ompud* fia Bokod (uo. 1:44). 1341: Győr megyében *Ompud* fia János nyúli birtokos (Anj. 1:169). 1344: Bogárdi István fia *Ompud* fejemegyei ember mint nádori kiküldött Sopron megyében (Sopr. 1:181). 1351: *Ompud* a sopronmegyei Rábaköz egyik szolgabírája (uo. 1:229). 1354: Vas megyében Gutkeled nb. Felsőlindvai *Ompod* birtokos (Anj. 6:172). 1385: Csáfordi *Ompot* fia János kir. kiküldött a sopronmegyei Potyondon (F. X. 8:189).

Magától értetődik, hogy annyi birtokos között egyik-másik saját nevét valamelyik birtokára átruházta s hogy ennek alapján az Ompuddal rokonhangzású helységnevekre is akadunk. Zemplén megyében van 1330-ban Michael de *Ampud* nevű földesúr (Zich. 1:355). 1332: Nicolaus de *Vmpud* (uo. 403); ugyanakkor találunk egy possessio *Ambud*-ot is az ország északkeletén (Anj. 2:609). 1380: Zemplén megyében *Umpod* possessio (Csánki 1:358); *Ompod* praedium (uo.); Zala megyében volt 1429 és 1474-ben *Ompothfalwa* (uo. 3:87); Szatmár megyében volt 1393-ban *Wmboth* nevű helység, mely 1433-ban mint *Ombod* szerepel (uo. 1:482); mai neve *Ombód*. Fejér megyében volt 1498-ban egy possessio Bogard alio nomine *Ampodfelde* (a mai Sárbogárd, H. O. 5:389), mely valószínűleg az 1344-ben szerepelt Bogárdi Ompudtól vette nevét.

Hogy mit jelent e név, nem tudjuk, és így itt is tanácsos, hogy a már bevált módszert követve a névnek Magyarországon kívüli nyomait keressük. De csak két adatot találtam.

Andechs-Meráni III. Bertold gróf, ki 1173 körül stiriai s krajnai őrgróf mint Istria őrgrófja (különben Meráni Gertrud

magyar királyné nagyatyja), írja Tegernseei Rupert apátnak „küldje egyik lovát az *Ompudin herceg fiával már egybekelt leányának*” (Pez: *Scriptores rer. Austriacarum* VI. 2: 12). Ebből azonban nem tanulunk semmit. Bertold gróf magyar nászát, Ompud bánt, hercegnek nevezi ugyan, de nevét úgy adja, mint a magyaroktól hallotta. Annál többet mond a második külföldi forrás.

Az 1320 körül elhalt osztrák Ottokár rímes krónikája leírja az 1252 körüli magyar-stíriai hadjáratot és a többi között (2370. vers skk.) mondja: „darnach kom graf Hoholt, der was von Lindou“, továbbá, hogy a stájer uraknak nem tetszett Hoholtnak odajövetele, mert ez hozzájuk mint országbíró s kapitány jött. Mikor tőle megszabadultak „do sant der Kunic von Ungern her **graf Ambolten**“, hogy ez legyen kapitány és az ország kormányzója stb. De van a krónikának még egy második idevágó adata is. Leírja az 1291. évi magyar-osztrák hadjáratot és felsorolja az ebben résztvevett magyar főurakat is. Közük van „**graf Ambolt von Tamepog**“ (43758 ik vers).

Vegyük már most a következőket fontolóra:

1. Zala megye Stájerország tőszomszédságában fekszik és így természetesnek találjuk, hogy IV. Béla a Stájerország kormányzásával megbízott magyarországi tisztviselőit első sorban a Zala megyében székelő családokból szemelte ki. A rímes Krónika Hoholdja, kit Béla 1252 körül Stájerországba küldött, nem más, mint a Stájerországból Magyarországra bevándorolt Buzád-Hahold nemzetség tagja: az 1251-től 1273 ig ismert Hahót (a német *Kadold*), Alsó-Lindva ura, az alsó-lindvai Bánfi-család egyenes őse. A Péc nb. György fia Dénes (1256—1284), ki háromszor nádor is volt, szintén zalamegyei ember, kinek leánya a fenti Hahót fiához, Istvánhoz ment férjhez. Ezen Dénes 1259. máj. 26-án Grácban István ifjabb király udvarában tálnokmester, Zala megye főispánja s pettaui kapitány.

2. Az ősrégi Tomaj nemzetségnek egyik ősi fészke a Zala megyében fekvő Tomaj nevű helység. E helység birtokosainak sorában felmerül 1270-ben egy László fia *Ompud*, ki 1292. febr. 3-án már nem él, mert akkor már csak fiairól van szó. Így tehát határozottan azt mondhatjuk, hogy a krónikás Tamepogja sem más, mint a zalamegyei Tomaj alapos ferdítése (v. ö. H. O. 7: 171).

Ez a személynév az okiratokban két főalakban szerepel. Az egyik O-val, a másik A-val kezdődik, de mindkettő azonos egymással. Másfelől azt látjuk, hogy a *p* hangot sokszor *b* helyettesíti, még pedig egy és ugyanazon személy nevében is. A két főalak tehát: *Ompud*, *Ampud* és *Ombud*, *Ambud*; az *u* itt mindig o-nak veendő. Hogy az —old végezetű nevekből számtalan esetben elveszett az *l* betű, közismert dolog. Arnoldból lett Arnót, Bertoldból Bertót, Lipoldból Lipót, Miskolcból Miskóc stb. Mindezekből tehát kiviláglik, hogy az *Ompud* vagy

Ombod, *Ambod* név nem más, mint a német **Ambold** és **Ambolt** magyaros átalakulása. Ebből arra is lehet következtetni, hogy első viselője, Ompud nádor, valószínűleg valamely jövevény német családnak a sarja volt. Teljesség kedvéért fel-
említem, hogy egyik hazai forrásunk (Sztáray Okltr. 1:33) a névnek *l-es* alakját is ismeri: szerinte 1286-ban Parasznyai (= de Peresne) **Ombold** fia Sydene szerepel mint borsodmegyei birtokos.

Ottomány.

Bihar megyében ma is létező helység; nevének régibb alakjai a következők: 1263: *Oltman* (Csánki 1:218); 1283: *Otman* (Wenzel 4:261); 1467: *Olthoman* (Csánki 1:218); 1491: *Olthaman* (uo.).

A német középkorban gyakran szerepelt az *Altmann* keresztnév, egyik képviselője Altmann passauai püspök († 1091); mint családi név most is számtalan esetben ismeretes. E név nálunk már a legrégibb időkben is divott. A Balog nemzetség ősenek a Thüringiából illetve Friedbergből vagy Friedburgból bevándorolt Altmann tartják. A csatári monostor alapítója nejeének (1136 körül) egy *Altmann* nevű fia volt (Fejér 2:93). 1228-ban a komárommegyei Ekelnek egyik ura *Althumon* (Wenzel 6:478). 1234: Abauj megyében *Oltuman* (uo. 548). 1239: Ekel nb. Vágközi *Oltuman* fia András (uo. 7:82). 1243: Ugyanő mint *Oltoman* fia (uo. 145). 1247 körül Komárom megyében Konkolyi *Olthman* (Haz. Okmtr. 3:9). 1248: *Oltumannus* a pozsonymegyei Boleráz plébános (Knausz 1:372). 1252: Gyurka nb. *Oltumannus* megkapja Oszlárt (uo. 338). 1261: Ekeli *Oltumannus* (uo. 11:518). 1274: Oszlári *Oltman* fia István (uo. 4:46). 1276: Trencsén megyében *Olthoman* dubnici birtokos (uo. 75). 1277: Sopron megyében Klingenbach (ma Klempa) táján *Altman* nevű birtokos (uo. 9:180). 1313: *Oltmann* fia Kurzmann István pozsonyi polgár (Anj. Okmtr. 1:283). 1315: *Altmannus* prucki lakos (Knausz 2:706). 1319: *Oltman* fia Gergely, ugmegyei szolgabíró (Haz. Okmtr. 7:382). 1321: ugyanő mint *Olthuman* fia (Anj. 1:636).

A név alakjai tehát Oltman, Olthoman, Oltoman, Oltuman, valamennyi az Altmann változata. Megjegyzendő még, hogy nemcsak Bihar megyében, hanem 1255-ben a nyitrai megyei Elefánt szomszédságában is volt egy *Olthuman* nevű földtér (Haz. Okltr. 28), nyilván szintén egy Altmann nevű úr birtoka.

Potho.

A Győr nevű jövevény nemzetség egyik tagja, *Poth*, 1199-ben merül fel mint Moson megye főispánja (Fejér 2:348). Neve azóta lényegtelen változatokban fordul elő. 1202: *Both* (Wenzel 6:225). 1208: *Poiho* nádor (uo. 6:324). 1208 körül: *Pohi* (Haz. Okmtr. 6:7). 1209. mint nádor: *Poch* (uo. 6:335).

1232: *Pot* (uo. 6:509). Előfordul e név kisebbbrangu személyeknél is. 1211: *Pot* fia a pannonhalmi apátság lovásza (uo. 1:116). 1234: *Pot* arbei dékán (uo. 6:560). 1237: a pannonhalmi apátság szőlőmivese: *Poth* (uo. 2:7). 1351: Gömör megyében *Poth* fia Sebestyén (Anj. Okmtr. 5:467). Innen kezdve már alig akadunk többé rá. Azt, hogy 1351-ben egy Poth nemzetség létezett, amint egyik forrásunkban olvassuk (Anj. 5:499), más helyen alaposan megcáfoltam. Csak 1415-ben találkozunk ismét e névvel. A nádornak volt ugyan egy szintén Pot nevű fia, de hogy ez a családot folytatta volna, arról nincs tudomásunk. De volt a nádornak egy Mór (Maurus) nevű fivére, kitől a Baranya megyében törzsökös Kémendi- és Gyulai-családok származtak. 1415-ben felmerül Gyulai Jakab fia *Path* és Gyulai *Path* fia István (Zichy-Okltr. 6:336). Ennek a két Path-nak az ivadékai külön családagat folytattak, melynek tagjai magukat „filius Path” és „Path dictus” nevezték (Csánki 2:557) s mindkét megjelenésben már az állandó Pathfi-családnévre kell ráismernünk. A nádor nevét azonban még ma is őrzi két földrajzi tárgy. A nádor többiek között Moson megyében egy Lod.... (valószínűleg Lodomér) földje nevű birtokot szerzett királyi adományozás útján, melynek, hogy egyéb ilyenű birtokoktól megkülönböztessék, saját nevét adta. 1217-ben német neve van: *Potesdorf* (= *Poth's Dorf*). A XIII. század végén már *Pothfolwa* (Wenzel 10:454). 1324-ben *praedium Poth* és possessio *Pooth*. 1330: *Pothfolwa*. 1431: *Prodresdorff* (a Potesdorf ferdítése). 1497: *Potezdorff* (Csánki 3:685). Mai neve *Pátfalva*. — A nádor fivére, Csépán, megkapta 1209-ben a mosonmegyei Szombathelyt (Wenzel 6:333), mely azonban már 1313-ban *Nesuld* néven szerepel, s ez nem más, mint a német *Neusiedel* magyar ferdítése (ma *Nezsider* alakban szerepel, és a. m. a magyar Ujlak vagy „uj telep”). Ezen Nezsideren kívül van azonban Moson megyében még egy Lajtafalva nevű község is, melyet a németek még most is *Poczneusiedel*-nek neveznek és mely a régi forrásokban kezdettől fogva mint Pacznewsidl, Poczneusidel, Patznewzydel szerepel (uo. 684); a Lajtafalva csak későbbi eredetű. Az eddigiek alapján kétségkívüli dolog, hogy vagy még a nádor maga, vagy nemzetségének egy későbbi hasonnevű tagja alapította ezen helységet (Neusiedel) és hogy ezt a régibb eredetű Nezsider-Szombathelytől való megkülönböztetés végett hívták *Poth Neusiedeljének* vagyis németül **Poth's Neusiedelnek**.

Kutatóink javarésze a Poth nevet Pat-nak ejti, s ezt azzal okolják meg, hogy Pot régi magyar név, melynek semmi köze a némethez és hogy mindazon helységeket, melyek a középkorban Poth alakban fordultak elő, most Pat vagy Pát néven szerepelnek. Azt hiszem, hogy ez helytelen és hogy a név hazája Németország.

a) A mosonmegyei Pátfalva kezdettől fogva egészen a 15. század végéig németül mindig csak Potesdorf és nem Patesdorf. Ugyanezt mondhatjuk részben Potzneusiedelről is.

b) A név német eredetét sejtetik a Győr nemzetség eredetéről szóló adataink. Kézai Simon (1272 és 1290 között) mondja: „Ezután jöve be Lebyni *Pot*, kit más néven Ernistusnak neveztek. Ez sok vitézzel jött Magyarországba; tőle veszi eredetét Konrád altenburgi gróf“. A későbbi Turóci János másként adja elő a dolgot. Azt mondja, hogy bizonyos Altenburgi Konrád 1028 és 1030 között Magyarországon mint II. Konrád német király követe tartózkodott. Ennek fia Erneszt letelepedett Magyarországon és Salamon s I. Gyécsa királyaink szolgálatában Henrik német császárhoz és egyéb uralkodókhoz követi minőségben utazott. Így aztán a német Bote — Both alakjában — saját valamint utódainak maradandó melléknevévé vált. Ebből keletkezett volna a későbbi „Kont“ stb.

Kézai előadása egyszerűbb és hihetőbb. Lebyn nem más, mint a Moson megyében még most is létező *Lébény*, mely első felmerülésétől kezdve már Potho nádor és családjának birtokában volt; Altenburgi Konrád pedig a nádor testvérének unokája (Magyar.) Óvári Konrád, kit 1239-től 1299-ig ismerünk.¹

Nézzük mindennek előtt, hogy mily szerepe van a névnek a régibb német forrásokban.

A bajor uralkodó palotagrófok (Pfalzgrafen) családjában van egy *Botho der Starke von Botenstein* († 1104). Botenstein bajorországi helység, melyet ma Pottenstein-nak is neveznek és így elhihetjük, hogy Botho is Potho lehetett. Bizonyítja ezt különben az is, hogy a schwerini püspökök sorában 1381-től 1383-ig Johann **Potho von Pottenstein** szerepel. Sziléziában van egy Kittlitz nevű helység, mely egy előkelő nemesi családnak adta nevét. E családnak egyik oklevelében 1279-ben egy Wiesenburgi *Boto* az egyik tanu. 1370-ben Kittlitz *Bothe* szerepel, de az egyik okirat 1376-ban *Pothe*-nek nevezi stb. Mindezekből kitűnik, hogy a régi magyarok az okiratainkban előforduló Pot-ot Pat-nak ejthették ugyan, de a név nem más, mint a Németországban most is elég gyakran divó **Botho**. Mint fent láttuk, egyik hazai okiratunk a nádort 1202-ben Both-nak nevezi.

¹ Kézai csak azzal árulja el tájékozatlanságát, hogy Potot Erneszttel egy és ugyanazon személynek veszi, de nála Pot határozottan személynév. A későbbi Turóci János bővebb családtörténeti magyarázatot akar adni; nála Erneszt atyja Konrád, Pot személynévet azonban nem ismer. Tudja pedig, hogy a nemzetség ősatyái között egy Pot is szerepel és Kézaival ellentétben azt találja, hogy Pot nem kereszt-, hanem melléknév, illetve jelző. — Azt hallotta, hogy Erneszt a magyar királynak követe volt a német császárnál; követ a németben annyi mint Bote s így legbiztosabban vélte a helyes magyarázatot abban találni, hogy a Poth-ot a német bote-vel azonosítja. Pedig látjuk, hogy a magyarázat abban rejlik, hogy a jövevény lovag neve Botho = Potho ugyanaz ami a Bothe és Pothe keresztnév és hogy ennek következtében a Kézainál szereplő Erneszt és Pot két egymástól teljesen megkülönböztetendő személy.

Vágás. — Herdegenshau.

Sáros megyében még a XV. században volt egy helység, mely a régi okiratokban a következő alakokban fordul elő. 1337: *Herdu-nyhan*; de ez határozottan elferdítés. 1339: *Herdegenshow* (Fejér VIII. 4:411). 1341: *Herdegenzhaw*. 1424: *Herdenhaw* (ez is elferdítve). 1439: *Herdegenshorr* amit akkor Peklen-nek is hívtak (Csánki 1:296). Hogy az 1427-ben ugyane megyében említett Hertelhawo, illetve Hertelhau vele azonos lett volna, nem valószínű, mert Herdegen és Hertel két egymástól különböző név.

Már az első pillanatban felismerjük, hogy itt német névvel van dolgunk, mely, amint az alábbi adatok bizonyítják, két szó összetétele.

Herdegen középkori német keresztnév, mely már a legrégibb kútfókban szerepel és mely különösen a stájerországi Pettau urainál divott. Mint családnév még ma is ismeretes. A Thüringiában törzsökös nemes Goserstaedt nevű család egyik tagja, *Herdegenus* de Gocirstete előfordul már 1182-ben. A Meissen-Thüringenben törzsökös Worbiz vagy Worbis nevű nemes családban él 1591-ben *Herdegner* v. Worbis lovas-hadnagy stb. A név magyarázatában, magától értetődik, hogy a benne előforduló degen-t első sorban kard-dal azonosítjuk; csakhogy a degen nemcsak oldalfegyvert jelent, hanem átvitt értelemben is használják. Ottokár rimes krónikájában pl. degen a. m. held = hős, vitéz; degenheit a. m. tapferkeit, vitézség, hősiesség; degenlich a. m. tapfer = hősi, és még most is elég gyakran hallani, hogy a német a hősi harcost „tapferer degen“-nek mondja. Ha már most hozzávesszük, hogy fenti nevünk kezdő tagja, a her, a. m. herr, úr (lehetne esetleg heer is — hadsereg — de ez nem igen valószínű), megkapjuk az *úrhöst* = *úrvitéz*, ami abban is támasztékát leli, hogy a Grimme nevű meissen-i nemesi család tagjainak sorában *Degenhardus* de Grimmis 1288-ban a Zellei klostromban mint barát él.

Hátra van még nevünknek végtagja: Hau.

Számtalanszor bebizonyított tapasztalati tény az, hogy legrégibb helységeink, pusztáink stb. valamely alapítójuktól vagy birtokosuktól kapták nevüket; csakhogy itt sem volt mindig és mindenütt azonos eljárás. A dolog rendesen úgy ment véghez, hogy az alapító vagy az új földesúr a tőle telepített, vásárolt, örökölt vagy csere és vétel útján nyert földrajzi tárgynak nem saját pusztá keresztnévét adta, hanem oly összetételben, mely azt fejezte ki, hogy a földrajzi tárgy az illető tulajdonos javainak lajstromában mily szerepet vitt. Innen van a számtalan ülése, lak, háza, telke, falva, palotája stb. végű helység, majorság, pusztá. Ha valaki erdős vidéken lakatlan területre tett szert, magától értetődött, hogy az addig nem igen hasznavehető területen termő földet és lakott helységeket akart létrehozni; ahhoz pedig el-

engedhetetlen szükség volt arra, hogy erdős részeken állt fákat ki kellett vágni; a kivágott rész volt a *vágás*, ez aztán a tulajdonos nevével összetéve a fenti megjelöléseket gyarapította. Ha Péter volt az úr, a kivágott erdőrész a Pétervágása nevet kapta. Zemplén és Sáros megyében valamikor (még a XV. században) felette sok ilyenü helység volt, s ezeknek egy kis része még ma is fennáll. Sáros megyében voltak a következők: Ajatvágása, Andrásvágása, Bajorvágása, Balázsvágása, Bálintvágása, Benedekvágása, Cetlevágása, Eberhardvágása (mely 1449-ben mint *Eberczhaw* is szerepel), Endrevágása, Estvánvágása, Ferencvágása, Frankvágása, Györgyvágása, Hankvágása, Hermannvágása, Jakabvágása, Kencölvágása, Kerekvágása, Korlátvágása, Krusolyvágása, Laszinovágása, Mátyusvágása, Mérgesvágása, Mirklovágása, Molnárvágása, Opiszkvágása, Pálvágása, Pesztőcvágása, Pétervágása, Sztaskvágása, Ujvágás, Valykvágása, Veresvágás, Viskvágása, Wernelvágása (Csánki 1:288—315 v. ö. OklSz. 1047). Mindezen adatokból kiviláglik, hogy a kivágott erdőrész még akkor is megtartotta a „vágás(a)” elnevezést, ha rajta már jelentékeny falu vagy kis város állt és hogy egykettőnek kivételével minden egyes esetben valamely kereszt- vagy vezetéknevvel való kapcsolatot lehet kimutatni.

Vágni vagy kivágni a németben annyi mint *hauen*, vágás a. m. *hau*; bizonyítja ezt jelen esetben a sárosmegyei Eberhardvágása, mely 1449-ben a német Eberczhaw-alakban is szerepel. Így vagyunk Herdegenshau-val is. Egy Herdegen nevű, kétségkívül német eredetű úr megkapta azon erdős területet, melyet betelepítés céljából kivágatott; a kivágott és betelepített telek, mely csak német alakban szerepelt, megkapta róla a *Herdegen's Hau* azaz a „Herdegen vágása” nevet. Mert hogy nem csak ez, hanem más hasonló nevű sárosmegyei helység kizárólag csak német elnevezést használt, bizonyítja az 1427-ben említett *Frychhaw* (Csánki 1:294), mely egy Fritz (Friedrich) úrtól vette nevét és azért *Fritz-Hau*-nak és nem Frishau nak ejtendő. Ugyanez áll a szintén 1427-ben szereplő *Hertelhawo*-ra is.

Valkun.

V. István királyunk tanúsítja 1271-ben, hogy *Valcun* fiát Henczmann-t többekkel együtt a turócmegyei jobbágyság közé sorozza (Tört. Tár. 1904:88). A pozsonyi káptalan pedig tanúsítja 1272-ben, hogy Aglent filia *Valkun* de Suur (Zavari Pózsa özvegye) hitbérére nézve férjének unokaöccsével egyezkedett (Wenzel 8:411). Suur a még most is Pozsony megyében létező Súr nevű helységek egyike (v. ö. Nyr. 43:256); Zavar ugyanezen megyének nagyszombati járásában található még ma is. A XIII. század végén Petrus filius *Wolkun* de Nova Curia (Ujudvar) zalamegyei birtokos. (Zalam. Okltr. 1:119). 1343-ban találjuk, hogy a Liptó megyében törzsökös Bagamér comes utódai

a vasychi soltészszágot *Valcun* fia Henczmannak, velicai polgár-nak adományozzák (Haz. Okmtr. 7:395, hol tévesen Lenchmann olvasható). Vasych a. m. a Liptó megyében lévő Vazsec, Velica pedig a-szepesmegyei Felka, melyet már 1343-ban kétségkívül németek (talán tótok is) laktak.

A Valkun-nevet azonban a színmagyar személyekről szóló hazai okirataink valamely más darabjában mindeddig nem találtam. Kiejtésére nézve arra lehetne következtetni, hogy Valkony; de azonkívül, hogy ilynemű földrajzi tárgyat jelenleg nem találunk, azonnal kiemelem, hogy e név a németeknél már régen ismeretes. A szepességi Valcunról sem lehet állítani, hogy Valkony-nak vették volna.

Az osztrák Machlandi s Pergi uralkodó grófok családjában volt I. Pergi **Walchun** († 1082 kör.); kinek fia Walchun 1130 kör. halt meg; ennek szintén Walchun nevű fia mint Klammm (= Chlamm) grófja 1162 körül halt meg.

Az alsó-bajorországi passauai kerületben lévő Hals nevű helység valamikor egy grófi család birtokában volt, melynek tagjai sorában 1182-ben I. Alrams fia **Walchun** szerepel. A bécsujhelyi német rend szerzetesei 1250 és 1256 között egy magyar származású apácától egy kis birtokot kapnak; az erről szóló adománylevélben (Fejér VII. 1:304) többek között egy **Walchun** nevű tanu is szerepel. A württembergi Schönthal valamikor egy cisztercita apátság székhelye volt. Egyik apátja Crailsheimi **Walchun** (1289—1304).

Végles.

Ha a nagyközönség e zólyommegyei helység nevét magyarítani akarta, meg lehetünk róla győződve, hogy az első szótagját valószínűleg a végvárral, a másodikat a *les* főnévvel s a lesni igével hozhatták összefüggésbe és az egésznek az lehetett náluk a jelentése, hogy a haza védője a *végvárban lesi* az ellenséget. Valljuk meg, hogy e magyarázat nem volna éppen a legkalandosabb. Csakhogy itt is az a szabály érvényesül, hogy a legtöbb helynév valamely földesúr nevére megy vissza, s ezt a következő adatok nagyban támogatják.

Van egy középfelnémet elbeszélő költemény, melyet Gravenbergi Wirnt 1212 táján írt és melynek hőse „*Wigalois der Ritter mit dem Rade*“, azaz (mert kereket viselt a címerében) Wigalois a kerek lovas. Ezen Wigalois költőnk szerint az ismert Artur király asztalkörének egyik alakjaként szerepel és általában az a vélemény, hogy „Wigalois“ nem más, mint a francia Goi (Guy, Guido) Galois (helyes kiejtéssel *Galoa*), latinul pedig Vítus Gallensis. Helyes-e ezen magyarázat? nem tudom; én erőszakoltnak találom, de nem tartom kizártnak, hogy a Wigalois név csakugyan francia lehetett, de átvétel útján a németekhez jutott. Legyen azonban bárhogy, annyi bizonyos, hogy a Wiga-

lois a német középkorban, de még később is mint keresztnév szerepelt és különféle változatokon ment keresztül. 1391-ben *Wigeleis* Möschler a nürnbergi várnagynak egyik tanuja (Vierteljahrschrift des Berliner Herold 1887: 185). 1401-ben a Sziléziában törzsökös von Redern család tagjai sorában *Weiglos* is van (uo. 1886: 498). 1431-ben előfordul a stájer nemesek sorában Wolkensdorfi *Wigalois* is (Muchar: Geschichte der Steiermark 7: 234), s ez azt bizonyítja, hogy a nevet nem franciául ejtették ki. 1436-ben olvassuk, hogy Gradner *Wigelois* és unokafivére Sándor Ungnad Pongrác elleni perükben Frigyes osztrák herceg döntésébe beleegyeznek (Chmel: Materialien zur Geschichte Oesterreichs 1: 30). A Sziléziában törzsökös Borau nevű nemesi családban él 1453-ben egy *Weiglos* nevű tag („Herold“ 1886: 428). A németországi nemesi Watzdorf családban él 1487-ben *Wiglasz* nevű úr (uo. 1896: 151). 1500-tól 1516-ig Fröschel *Wiguleus* Passau püspöke. A Baierisches Stammbuch szerzője: Sulzeni Hundt *Wiguleus* (szül. 1514-ben, meghalt 1588-ban). Mindezekből kiviláglik, hogy *Wiguleus* a név latin, *Wigelois*, *Wigalois*, *Wiglasz*, *Weiglos*, *Wigeleis* a német alakja Károly francia király 1449-ben fenti Gradner *Wigeloishoz*, Zsigmond osztrák herceg tanácsosához levelet intéz, ebben őt Gradner *Wigolas*-nak nevezi (Chmel 1: 307) s ez határozottan arra enged következtetni, hogy a név nem is francia eredetű, mert különben — Guy Galois-nak megfelelőleg — *Vigalois*-nak írták volna.

Ezzel most már tisztában lévén, hogy a név német keresztnév, arra is kell figyelmeztetnünk, hogy számos helynév magyarázatánál az a körülmény is gyakran döntő, hogy mily néven szerepel a helység más mint magyar nyelven és melyek az idő folyamán felmerülő változatai. Véglesnek alig vannak magyar változatai; neve a legrégebbi okiratokban mint *Wyglesch* (1431), *Wygles* (1441), *Wigles*, *Vygles*, *Wegles*, *Veghles* szerepel. Zsigmond király neje Borbála e várt 1431-ben „[auf den] *Wyglesch*“, 1432-ben pedig „*auff dem Viglesch*“-nek nevezi (TT. 1898: 176—177), s ezt a németek sohasem Véglesnek, hanem *Vigles*-nek ejtették. Mindezekből már kitűnik, hogy a latin *Wiguleus*, a német *Wigalois* a magyaros *Végles* elődje; szükséges azonban, hogy oly adattal is rendelkezünk, mely a magyar helység és a személynév közötti összefüggést bizonyítsa. Ilyen is van.

Beheim Mihály, a XV. század egyik tipikus német költője (szül. 1416-ban, meghalt 1474 körül) a Hunyadi János és V. László életét is érintő egyik művében a magyar urak közt „her iobs von *Wigalos*“-t is említi. Ez nem más, mint a külföldi származású Kossai Jób, Végles kapitánya, a necpáli Justh család egyenes őse (v. ö. Ungarische Rundschau 3: 858). Beheim *Wigalos*-a tehát a magyaros hangzású Végles nevű várnak németes neve és a *Wigalois* változata, melyből a latinos *Wiguleus* gyártották. Az pedig, hogy a vár, illetve a mai helység

ezen nevet egy Wiguleus vagy Wigalois nevű urától kapta, kétségkívülnek veendő, mert ellenkező esetben a helység nevét kétségtelenül valamely idegen nyelvre is lefordították volna.

Volpot.

Wenzel 11:96—102 közül egy okiratot, melynek erején II. András király 1209-ben a templomosoknak dalmátiai s horvátországi birtokait megerősíti s melyben azt mondja, hogy a zágráb-megyei Sz. Mártont azelőtt egyik hívének: *Crakoni Volpot*-nak adományozta, de ő ezt hűtlensége miatt elvesztette. Crakoni-ra nézve megjegyzendő, hogy 1234 és 1242-ben előfordul egy Crachonus nevű úr Zágráb megyében (Codex Turopoljensis 1:7), valószínűleg nem más, mint a hazai okiratainkban elég gyakran előforduló *K(a)rachin*. Wenzel fenti okirata hamisítvány ugyan, de ez sehogy sem zárja ki annak a lehetőségét, hogy egyik-másik adata valamely hiteles korábbi okiraton alapszik; annyi bizonyos, hogy a Volpot név nála nem költött, mert találkozzunk vele még későbbi horvát okiratokban is. 1258-ban szerepelnek Zagória megyében a következő várjobbágyságok: Salamon *Volpoth*, Stephanus *Volpoth*, Beneduc *Volpoth* (W. 11:447); de ugyanazon évben van egy varasdmegyei várjobbágyság is, Nezdasa fia *Volpot* (uo. 7:491). Előfordul e név magyarországi okiratokban is. 1318-ban szerepelnek *Volpoth* fiai László s Demeter mint a veszprémi egyháznak a zalamegyei Szőlősen tartózkodó nemesei (Zalam. Okltr. 1:146). 1320-ban ugyanezen László (de Zeuleus) mint *Volpoth* fia fordul elő (uo. 155); 1324-ben találjuk, hogy egynéhány fehérmegyei egyházi nemes a zalamegyei szőlősi birtokuk azon részét eladják, mely valamikor Duba fia *Volpat* tulajdona volt (uo. 174); ugyanazon évben *Volpoth* fia László Szőlős melletti birtokos (uo. 178). 1325-ben találjuk, hogy *Valpod* fia: Zagóriai László a zalamegyei Szőlős nevű birtoknak egy részét a tihanyi apátságtól hűbér gyanánt bírta (uo. 192). A „Zagóriai“ név itt arra enged következtetni, hogy a Szőlősen tartózkodott Volpot fiak is az 1258-ban említett horvátországi nemes várjobbágyság törzséből valók, s minden valószínűség szerint a XIII. század vége felé Zala s Veszprém megyébe mint egyházi nemesek vándoroltak be.

A fenti példákból látjuk, hogy 1258-ban és a XIV. században Volpot mint keresztnév szerepel, amit a többi adatra vonatkozólag nem állíthatunk. Craconus Volpot, Salamon Volpoth, Stephanus Volpoth, Beneduc (= Benedek) Volpoth határozottan bizonyítékai annak, hogy a nevezettek mindegyikének külön keresztnéve volt és hogy az ezután következő Volpot vagy vezetéknév, vagy pedig az illető férfi foglalkozásának illetve állásának, tisztségének a megjelölése. Támogatja ezt fényesen a következő adat. II. András király tanúsítja 1214-ben, hogy hívének Miklós comesnek a Vas megyében fekvő (felső) Lindva

nevű földbirtokot adományozza, kiemeli azonban, hogy e földtér „**uni officiali vulgo walpath dicto subesse soluerat**“ (Haz. Okmtr. 8:16). Walpath nem magyar szó s 1214-ben Vas megyében nagyban németül beszéltek, így tehát ösztönszerűleg a németben keressük a szó eredetét, s ott meg is találjuk.

A bambergi püspöknek 1149-ben folyó egyik birtokpöréről szóló okiratban szerepelnek mint tanúk: Graf Rapoto, Adold, Friedrich und Vodalrich (= Ulrik) *Walpoto*, kik mindnyájan a „szabadok“-hoz tartoznak (ellentétben a ministerialisokkal). 1163-ban Frigyes és Udalrik csak mint „von Zwernze“ fordulnak elő; 1237-ben azonban Friedrich **Waltbote** von Zwernze szerepel tanu minőségében; 1255-ben Friedrich gen(annt) *Walpoto*, most már a „nobilis“ jelzővel (Vierteljahrsschrift des Berliner „Herold“ 1887:120, 122. 124). Ezeknek utódai a még most is virágzó grófi s bárói *Waldbott* családban élnek és a bárói család egyik ága Magyarországon (Zemplén megyében) lakik. E német adatokból pedig kitűnik, hogy itt már vezetéknevvel van dolgunk, mely arra vezetendő vissza, hogy egyik ősatya vagy a Walboto keresztnévet viselte, vagy pedig állása után ezt mint melléknevet kapta. A helyes kiejtésre nézve az 1237. évi adat irányadó, s abból megállapíthatjuk, hogy Waltbote a. m. a német *Wald-bote*, s az utóbbiból alakult ki a Waldbott vezetéknev. De mi a jelentése?

Az Oklsz. is ismeri a „Valpót“ nevet és több adatot is idéz róla. A magyarázatára vonatkozólag Lexer középfelnémet kéziszótárára (Lipce 1872—1878) hivatkozik, mely szerint Waltbote a. m. stellvertretender abgesandter des herrschers, bevollmächtigter vagyis az uralkodónak helyettesítő követe vagy meghatalmazottja. Ezzel szemben megjegyzendő, hogy ez az 1214. évi adatra és a későbbi Volpoth nevű személyekre nem alkalmazható, mert ezekre nézve határozottan kimondhatjuk, hogy nevük nem a Waltbote, hanem a Waldbote szóra vezetendő vissza; a kettő között pedig nagy a különbség. Waldbote a régi Németországban egyszer egy rablók ellen kiküldött császári rendőrbiztos, máskor pedig csak a. m. Forstläufer (erdőfutár) illetve a főerdészhez beosztott segéd- vagy szolgaszemélyzethez tartozó kisebb alkalmazott.

Hogy mily értelemben kell már most a hazai forrásainkban felmerülő nevet venni, arra elég világosságot vet az 1214. évi adat, midőn azt mondja, hogy a felsőlindvai földbirtok 1214 előtt egy officialis-nak, kit a köznyelven walpath-nak neveznek, volt alárendelve, illetve, hogy ennek kezelése, igazgatása alatt állott. Officialis a. m. tisztviselő, hivatalnok, és így azon végeredményre jutunk, hogy a walpath alatt sem a német császári rendőrbiztos, sem az erdőfutár, hanem egy erdészhivatalnok értendő, kit németlakta vidéken a német Waldbote magyaros átalakításával Walpath-nak neveztek, s ebből később Volpot, Valpod, Wolpat stb. lett. A legnagyobb valószínűség szerint a

későbbi erdőispán előfutárja. Az 1214. évi adatnak tehát nem csak szép nyelvészi, hanem egyéb értéke is van, mert a hazai mezőgazdaság történeti adatait egy igen érdekeskel gazdagítja.

Wagendrüssel.

Szepes megyében van egy Merény nevű helység, ezt a nevét azonban csak újabb időben kapta. Valamikor német hangzású neve volt. 1290 kör. *Vagundriczul*. 1315: *Wagendruczul*. 1346: *Wagendresser*. 1354: *Wagondruzel* (Csánki 1:254). A magyarázata tudtommal mindeddig ismeretlen és amit a német forrásokban róla találunk, nem elegendő arra, hogy határozott felvilágítást adjon. Mindamellett nem találom feleslegesnek, hogy a kutatók figyelmét a következő gyér adatok felé irányítsam.

a) Mindenek előtt azt találjuk, hogy e név mint családnév is szerepelt. A sziléziai kamentzi klostrom halottaskönyvében (*Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* (4:320) találunk egy évnélküli bejegyzést március 29-én: „It(em) ob(iit) Katherina mater fr(atris) Johannis **Wogindrusil**“. Miután Johannes után sem de, sem ex nem található, Wogindrusilban okvetlenül János szerzetesnek családi nevére kell ráismernünk.

b) Quetner Eberhard nürnbergi polgár kijelenti Bécsben 1412. dec. 17-én, hogy azon 72 magyar forintot, mellyel neki Chraws (Kraus) Márton adása, átengedi Phanczagel Keresztély bécsi polgárnak. A tanúk között van „**Pauln des Wagendrüssels**“, kinek pecsétjén „**Pavl Wagndrozz**“ olvasható. (*Urkundenbuch zur Gesch. der Deutschen in Sieb.* 3:557, 558.)

c) A név jelentésére nézve egyik német folyóiratban¹ a következőket találhatjuk. A sziléziai Bunzlau vidékén élt egy von der Assel (Ossel) nevű nemesi család. Miklós (1410) fiai: von der Ossel Hertel és Heinze (= Henrik), a „Drossel“ melléknevet használták. E melléknévről azt tartják, hogy a Bunzlautól Looswitz-re vezető országut mentén még most is létező *Drüssel* nevű majorsággal azonos eredetű. E majorságnak eredeti neve *Wagedrossil* volt és amint ezt egyik kézirati krónika mondja, azért, mert azt, ki a vidéken portyázó és kóborló rablók miatt oda telepedett, Wagehals-nak azaz vakmerőnek tartották. A régi név tartotta magát egészen a XVII. századig. Megtaláljuk e nevet Görlitz-ben is, hol egy (1429-ben lerombolt) erődítmény volt, melyet Wagedrossel-nek hívtak. A felsősziléziai Neustadt-nál állott valamikor egy Wagendrüssel nevű erős vár, melyről azt tartják, hogy a templomosok székhelye volt. Még 1463-ban találjuk, hogy Hertel és Heinze a „von Dros lau“ néven szerepelnek. A név különben a XIV. század második felében Drossil alakban is előfordul.

Az itt előadottak nem kielégítők. Megállapítják ugyan,

¹ Vierteljahrschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie, Berlin. 14:460. Dr. Wernicke E. dolgozata a bunzlau-i löwenbergi nemes családokról.

hogy Németországban, nevezetesen Sziléziában szintén voltak Wagendrüssel nevű földrajzi tárgyak, de elfogadható magyarázatot nem nyújtanak. A Wagehalsról szóló magyarázat annyira wagehalsig, hogy nem vehetjük komolyan. Mindenekelőtt hangsúlyozandó, hogy Drossel és Drüssel két egymástól megkülönböztetendő tárgy. Drossel a régi németiségben a. m. torok, most a. m. a fejr-rigó néven ismert madár, és habozás nélkül kimondhatjuk, hogy a fenti család néhány tagjának mellékeve csak a madárra vonatkozhatik. Drüssel a. m. „Schwelle der Schleusen“, Schwelle alatt azonban itt nem küszöb, hanem mindenféle *talpfa* értendő. A szepesmegyei Wagendrüssel t. i. nagy sóbányáról ismeretes és így sehogy sem elvetendő, ha a nevet a bányászattal kötjük össze. Az onnan elszállítandó só kétségtől meg is mérték és így nincsen kizárva, hogy „Wagendrüssel“ valamely nagyméretű mérlegnek gerenda- vagy talpfa-féle alkatrésze lehetett.

(Függelék.) Bázs.

Ismeri e nevet mind az Oklsz. mind az Etymologiai szótár; az előbbi megkérdőjelzi. Az EtSz.-ban *Bas* ~ *Bás*. Az Oklsz. adatai sem a név kiejtésére, sem jelentésére nézve nem elegendők, mert a tőle idézett három személy mind jobbágy; pedig valamely személynév megbírlására okvetlenül szükséges, hogy a társadalom különféle rétegeiben való előfordultát is figyelembe vegyük. A XIII. századból még ismeretesek: 1256—1269. Az esztergommegyei Kural birtokosai között *Baas* fia Urko (Knausz 1:441, 565). 1276: *Bas*, a hontmegyei Magyarád részbirtokosa (Haz. Okmtr. 8:182); 1279: Lesták fia *Bas*, a vas megyebeli Haraszti-család tagja (uo. 202); 1281: 1300 *Baas*, a Nyitra megyében törzsökös Lipovnok nemzetség tagja (uo. 6:267, Knausz 2:489); 1282: *Baas*, egy gömörmegyei jobbágy fia (uo. 8:226); 1297: Kovácsi *Baas* gömörmegyei birtokos (Haz. Okltr. 157); a legismertebb pedig *Baas* fia *Baas*, a barsmegyei Garan-Mikolai család őse, ki 1251-ben mint Trencsénmegye főispánja merül fel és 1272-ig mint országbíró, tárnokmester, Gömör, Szolgagyőr megye főispánja szerepel (v. ö. Turul 1901:25). — 1345-ben szerepel *Bas* fia Balázs, a királyné somogymegyei nemesi hadviselő jobbágya (Anj. Okmtr. 4:516); 1305: a pozsonymegyei Csallóközben Póka fia: Doborgazi *Baas* (Knausz 2:555). Mindezekből a példákban kiderül, hogy az egész XIII. században a név alakja *Bas* és *Baas*; hogy Fejér két helyen (IV. 3:325 és 385) őt *Wass* és *Vaas*-nak nevezi, mit sem mond, mert ez tagadhatatlan közlési hiba. A név kiejtésére nézve irányadó az, hogy legrégibb okiratainkban az *s* annyi is mint *zs*, tehát *Bázs* is lehet.

Az alakváltozatok a XIV. században kezdenek állandókká lenni. Legjellemzőbb példájuk a következő. 1342-ben felmerül Zala megyében *Baas* fia Szerencsei *Basow* (Zalam. Okltr. 1:433)

és azóta különféle vezetékneven következőleg szerepel: 1344: Szentlászlói *Basov* (uo. 440); 1346: ugyane néven (uo. 433); 1353: magister *Baso*, Zala megye alispánja (uo. 539); 1354: a) Bas fia Szentlászlói *Basou* (Anj Okmtr. 6:215); b) Bas fia *Basou*, Zala megye alispánja (Zal. 1:555, hol tévesen *Bosou* van); 1355: magister *Baso* Zala megye alispánja (uo. 555); 1381—1384: magister *Basov* de Bik, Körös megye főispánja (Haz. Okmtr. 4:217; 5:162. Tkalčić, Mon. civ. Zagr. 1:298, 301. OL. DL. 33308. sz.); 1420-ban már csak fiairól, István és Lászlóról van szó (Zal. 2:422) kik utána a Bükki vezetéknevet használták; itt is „magister *Baso*“ címen nevezik. Későbbi utódai már a bükki Baso nevét vették fel és alig lehet kétség benne, hogy a Zala megyében előfordult csabi s szentjakabfalvi Baso családok is tőle származnak. Hogy e családok neve helyesen *Bázsó*, nem szenvedhet kétséget, és bizonyos, hogy Bázsó nem egyéb mint Bázs változata. Mennyire kedvelték e nevet a XV. században, bizonyítja az, hogy Veszprém megyében akkor egy bedegei, s egy lőrintei s nagycsoltai Bázsó család is létezett. További változatokra még alább is akadunk.

Térjünk már most át a névnek jelentésére. Az Oklsz. csak PPB-ra hivatkozik, ki szerint Bäs a. m. Basilius, Blasius. Az EtSz. szerint eredete ismeretlen. Szintén idézi PPB t (1767:612) és kiemeli, hogy Kassai (Szókönyv 1:268) PP. magyarázatát ismétli, de maga az EtSz. nem magyarázza. Minderre mindenekelőtt kiemelendő, hogy PPB. 1782. évi kiadása a Bäs nevet már nem említi. Basilius annyi mint a mai Vazul, Blasius pedig Balázs; egyiknek semmi köze a másikhoz és így nem lehet Bäs mindkettejünkkel azonos. A helyes magyarázat a következő:

A Zala megyében törzsökös döbrentei Himfi család egyik ősenek, Benedek bolgár bánnak (végre rendelkezik 1381-ben) volt egy Miklós nevű fia (1374—1380), ki négy fiut hagyott maga után. Ezeknek elseje előfordul 1387-ben egyszer mint *Basellus*, máskor mint *Basilides* (Temesm. Okltr. 1:144, 154); 1389-ben mint *Basilius* és *Basilicus* (uo. 180 és Zal. 2:240); 1390-ben mint *Basiliscus* (Zal. 2:241) és mint *Basilius* (Tem. 191); 1394-ben mit *Basilius* (uo. 241). Egyenes utódait nem ismerjük, de volt egy Benedek nevű fivére, kinek öt fia volt. Ezeknek egyike következőleg szerepel: 1422: *Basy* (Tört. Tár. 1903:359); 1426: „dominae relictæ ac *Basy* (tévesen: Blasy)... filiorum condam Benedicti Hym de Debrenthe (uo. 361); a *Basy* tehát a *Basius* genitivusa; 1434: *Básé* (uo. 366); relictæ ac magistri *Basee* (uo. 367). — Mindezen alakok a magyar Bázs latinosításai és mivel meg nem cáfolható, hogy ifj. Himfi Bázs nevét atyjának fivéréről kapta, ez pedig mint Basilius szerepel, bebizonyítottan vehetjük, hogy *Bázs nem Balázs, hanem Basilius* vagyis Vazul. Hogy a Basilius nevet minálunk már sokkal korábban is használták, bizonyítja az, hogy 1233-ban az Igmándiak sorában Gregorius Filius *Basillei* is szerepel (Wenzel 1:315).

Nyelvészeti Füzetek (Monografiák gyűjteménye).

Egyenként kaphatók a Magyar Nyelvőr kiadóhivatalában.

	Kor.		Kor.
1. Simonyi Zs. <i>A magyar szórend</i>	1.50	36. Szeremley Császár L. <i>Jelentés-tanulmányok</i>	1.—
2. Simai Ödön. <i>Márton József mint szótáríró</i>	1.50	37. Bacsó Gy. <i>Az adavideki nyelvjárás</i>	1.—
3. Kocsis Lénárt. <i>A mondatrészek Brassai mondatelméletében</i>	1.50	38. Szabó S. <i>A szigetközi nyelvjárás</i>	1.—
4. Simonyi Zs. <i>Tréjás népmesék és adomák</i> . Nyelvjárási olvasókönyv	1.50	39. Vikár B. <i>A rigós ének</i>	1.—
5. Simonyi Zs. <i>Az új helyesírás</i> szövege és magyarázata. Ara vászonborítékban	1.50	40. Édes J. <i>A Balatonfelvidéki népnyelv</i>	1.—
6. Rubinyi Mózes. <i>Két tanulmány</i> . Grimm és Révai. A Mondolat	1.—	41. Búzás Gy. <i>A németes összetételek története</i>	1.—
7. Gombocz Z. <i>Nyelvtörténet és lélektan</i>	1.—	42. Fest S. <i>A hangátvetés a magyar nyelvben</i>	1.—
8. Simonyi Zs. <i>Helyes magyarság</i>	3.—	43. Galambos D. <i>Tanulmányok a magyar relativum mondattanáról</i>	1.—
9. Varga I., Szabó D., Kertész M. <i>Nyelvjárási tanulmányok</i>	1.50	44. Kräuter F. <i>A mássalhangzók hasonulása a magyarban</i>	1.—
10. Nagy S. <i>A váci nyelvjárás</i>	2.—	45. Pálfi M. <i>Kolozsvári glosszák</i>	1.—
11. Simonyi Zs. <i>Elvonás</i> (elemző szövekeztetés)	1.50	46. Melich J. <i>A magyar szótár-irodalom. I.</i>	4.—
12. Székely Á. <i>Alanytalan mondataink alanyáról</i>	1.50	47. Simonyi Zs. <i>Igenévi szerkezetek</i> . Ara fürtve	1.—
13. Erdélyi L., Horger A., Szemkő A. <i>Nyelvjárási tanulmányok</i>	1.50	48. Szabó L. <i>A nagykanizsai nyelvjárás</i>	1.—
14. Simai Ö. <i>Dugonics mint nyelvújító</i>	1.50	49. Laczkó G. <i>Játszi szóképzés</i>	1.—
15. Simonyi Zs. <i>A Nyelvtörténeti Szótárról</i>	1.—	50. Klemm I. <i>Baróti Szabó Dávid nyelve</i> nyelvúj. szempontból	1.—
16. Berze Nagy J. <i>A Hevesmegyei nyelvjárás</i>	1.50	51. Batta B. <i>A melléknévi mondatok népies használata</i>	1.—
17. Beke Ö. <i>A pápavideki nyelvjárás</i>	2.—	52. Vass J. <i>Fejezetek a népnyelv mondattanából</i>	1.—
18. Gácsér J. <i>Telegdi Miklós nyelve</i> kül. tekintettel a mondatlanra	2.—	53. Dénes Sz. <i>Kossuth, a szónok</i>	1.—
19. Valló A., Ágner L., Szenttamási J. és Stan V. <i>Kölesznös hatások a hazai nyelvek közt</i>	1.50	54. Kulcsár Gy. <i>A magyaros írásművészet jökördései</i>	1.—
20. Szűcs I. és Gencsy I. <i>Nyelvjárási tanulmányok</i>	1.50	55. Csüri B. <i>Teleki József gróf mint nyelvész</i>	1.—
21. Kertész M. <i>Analógia a mondat szerkesztésben</i>	2.—	56. Madai Gy. <i>A hajduk beszéde</i>	1.—
22. Vértess J. <i>A gyermeknyelv hangtana</i>	1.—	57. Vass B. <i>A nagyköroosi nyelvjárás</i>	1.—
23. Szegleti István. <i>A főnévi igenév Arany Jánosnál</i>	1.—	58. Prohászka J. <i>Petőfi költői nyelvének sajátosságai</i>	1.—
24. Réger B. <i>A határozott névmutató</i>	1.50	59. Réthei Prikkel M. <i>Csúsz Zsigmond szavai</i>	1.—
25. Beke Ödön. <i>A vogul határozók</i>	2.—	60. Réthei Prikkel M. <i>Sándor István nyelvtudománya</i>	1.60
26. Oláh G. <i>A debreceni nyelvjárás</i>	1.50	61. Viski K., Borbély I. <i>Régi szentírásfordítások</i>	1.—
27. Nádas P. <i>A magyar népetimológia</i>	1.—	62. Gesztési Gyula. <i>Csokonai és a nyelvújítás</i>	1.—
28. Simonyi Zs. <i>Az iges ragozás története</i>	1.—	63. Csüri B. <i>Az ige</i>	1.—
29. Bősörményi G. <i>A jánosfalvi nyelvjárás</i>	1.—	64. Steuermann M. <i>A székely nyelvjárás szörendi sajátosságai</i>	1.—
30. Geleji Katona I. <i>Magyar grammatikátska</i>	1.—	65. Horger A. <i>Egy ismeretlen m. hangtörvény</i>	1.—
31. Teleky I. <i>A tárgyeset Arany Jánosnál</i>	1.—	66. Hefty Gy. A. <i>A térszíni formák nevei</i>	1.—
32. Viski K. <i>A tordai nyelvjárás</i>	1.—	67. Damián István. <i>Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz</i>	1.—
33. Beke Ö. <i>Kemenessulja nyelve</i>	1.—	68. Simonfi János. <i>Az irodalom szó története</i>	1.—
34. Horváth E. <i>A bakonyfalvi nyelvjárás</i> . (Térképpel)	2.—	69. Viski K. <i>A szalontai nyelvjárásból</i>	1.—
35. Szolár F. <i>Jelentés-tanulmányok</i>	1.—	70. Molecz B. <i>Szörendi tanulmányok</i>	1.—
		71. Erdélyi L. <i>A HB. mint nyelvjárási emlék</i>	1.50
		72. Hatvani J. <i>A Kazinczy-kódex nyelvjárása</i>	1.50
		73. Wertner Mór. <i>Névmagyarázatok. I.</i>	1.—